

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Ο ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΑΓΩΝ (1821-9)

Ἐνα μόλις μῆνα μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου διάβασιν τοῦ Προύθου ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ὁ τε χρό-

Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς κατ' ἀρχαίαν γαλλικὴν λιθογραφίαν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας.

νος καὶ ὁ τόπος ἦσαν ἕξ ἴσου εὐνοϊκοὶ πρὸς τὸ κίνημα. Οἱ Τούρκοι ἦσαν ἀπησχολημένοι περὶ δύο ἀποστασίας, μίαν μὲν πέραν τοῦ Δουνάβεως, τὴν δ' ἑτέραν ἐν Ἰωαννίνοις, ὅπου ὁ πασσᾶς τῆς Πελοποννήσου εἶχε μεταβῆ χάριν κατασυντριβῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, καὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ διεξαγάγωσι συγχρόνως πόλεμον ἐν Περσίᾳ. Ἡ δὲ Πελοπόννησος, ὅπου οἱ Χριστιανοὶ εὐρίσκοντο ἐν μεγάλῃ πλειονότητι, εἶχον ὡς ἡγέτας ἐπιχω-

ρίους προκρίτους, ἔχοντας πλοῦτον καὶ ἀξίωμα· εἶχε δὲ συγκροτηθῆ ἐν αὐτῇ ἐπ' ἐσχάτων ἐπιτροπεία ἐπὶ ἐφόρων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς διαδόσεως καὶ διοργανώσεως τῶν σχεδίων τῶν Φιλικῶν. Διὸ ἀρχομένου τοῦ 1821 ἐφαίνετο, ὅτι εἶχεν ἐπιστῆ ἡ ὥρα γενικῆς ἐξεγέρσεως.

Παράδοσις ποιητικῆ, τυχοῦσα ἐπισήμου ἐπικυρώσεως διὰ τῆς καθιερώσεως τῆς ἡμέρας ταύτης ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς, ἀνάγει τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασεως εἰς τὴν 25 Μαρτίου, ὅτε ὁ μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἀνύψωσε τὴν ἱερὰν σημαίαν τὴν παριστάνουσαν τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου καὶ ἀποκειμένην ἐν τῇ παρὰ τὰ Καλάβρυτα μονῇ τῆς Ἁγίας Λαυρας¹. Ἄλλὰ, καθ' ἃ πολλὰ ἀποστασία, ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις κατήρξατο διὰ μεμονωμένων ἐπιθέσεων ἐναντίον τῶν Μουσουλμάνων, αἵτινες ἀπέβησαν συχναὶ μεσοῦντος τοῦ Μαρτίου. Τῇ δὲ 21 Μαρτίου ἡ ἐπανάστασις ἀπέβη γενικὴ. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην οἱ Ἕλληνες ἐπολιόρησαν τοὺς Τούρκους ἐν Καλαβρύτοις, τὴν δ' ὑστεραίαν ὁ Πετρούμπεης περιεκύ-

Τὸ λάβαρον τῆς Ἁγίας Λαύρας.

¹ Εἶδον ἕξ αὐτοψίας τὴν σημαίαν ταύτην, ἣτις δὲν εἶνε ἐλληνικὴ, ὡς συνήθως παριστάνεται, ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ τῷ 1912. Πρὸβλ. Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Γ' σ. 428-45.

κλωσε τὴν τουρκικὴν φρουρὰν τῶν Καλαμῶν. Ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὐταὶ παρεδόθησαν, καὶ ἐπίσημος δοξολογία πρὸς τὸν παντοδύναμον θεὸν ἐτελέσθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Νέδωνος, ὀπότεν ὁ βῆς τῆς Μάνης, ἐκλεχθεὶς πρόεδρος τῆς Μεσσηνιακῆς γερουσίας, ἀπηύθηνε προκήρυξιν πρὸς τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην. Συγχρόνως δὲ μετὰ τῆς πτώσεως τῶν Καλαμῶν ἐξευρόαγη ἡ ἐπανάστασις ἐν Πάτραις, καὶ τὸ δημῶδες ᾄσμα *Τοῦρκος μὴ μείνη ἔς τὸ Μοριᾶ μηδὲ ἔς τὸν κόσμον ὅλον* ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν διὰ τῆς σφαγῆς χιλιάδων Τούρκων καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἡ νίκη τοῦ Βαλτετιοῦ παρὰ τὴν Τρίπολιν ἀπέδειξε τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐκεῖθεν δὲ τὸ κίνημα διεδόθη ἀντιπέραν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὅπου τὰ Σάλωνα, τὰ ἐπιστεφόμενα ὑπὸ τοῦ ὠραίου μεσαιωνικοῦ αὐτῶν φρουρίου, ἀπέβησαν καὶ πάλιν ἔρυμα χριστιανικόν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος ὁ ἐκ τοῦ μοναστικοῦ αὐτοῦ βίου ἐπονομαζόμενος Διάκος, ὅστις εἶχε προὔτηρετήσῃ ὑπὸ τὸν Ἄλῃν πασσᾶν, ἐξησφάλισε τὴν παραίδοσιν τῆς Λεβαδείας, ὅπου οἱ Μουσουλμᾶνοι ἔτυχον τῆς αὐτῆς μοίρας καὶ οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ὁμοεθνεῖς. Ἄλλ' ὁ ἥρωας Διάκος κατεπαλαίσθη ὑπὸ ὑπερτέρων ἐχθρικῶν δυνάμεων κατὰ

Ἀθανάσιος Διάκος.

Ἀλαμάνας μετὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Λαμίας. Ὁ δ' ἐν Λαμίᾳ ἀνδρείας αὐτοῦ ὑπομνήσκει μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὸ θάρρος, μεθ' οὗ ὁ Λεωνίδας οὗτος τῆς νέας Ἑλλάδος ὑπέστη τὰς βασάνους τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Ὀδυσσεὺς, ὁμοίως μὲν γενναῖος, ἀλλ' εὐτυχέστερος, ὑπερησπίσθη τὸ στενὸν τῆς Γραβιάς, καὶ οἱ ἀγρόται τῆς Πάρνηθος εὐκόλως ἐκυρίευσαν τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηναίων, οἰκούμενον τότε ὑπὸ δεκακισχιλίων κατοίκων¹. Ἦσαν δὲ κατ' ἐκείνου τοῦ

¹ Ἐν ἀπογραφῇ τοῦ 1822 ἠριθμῆθησαν 1235 οἰκίαι. Ἴδε Σπυρ. Π. Λάμπρου Μικταὶ σελίδες σ. 549.

χρόνου αἱ Ἀθηναὶ ἔδρα Γάλλου καὶ Αὐστριακοῦ προξένου καὶ ἠδρευεν ἐν αὐταῖς Τοῦρκος βοεβόδας. Ὑπερήσπιζε δὲ τὴν πόλιν μικρὰ τουρκικὴ φρουρὰ καὶ περίβολος τείχους, ἐν σπουδῇ κτισθέντος ὑπὸ τοῦ τυράννου Χατζῆ Ἀλῆ ἢ Χασεκῆ ἐπ' εὐκαιρία τῆς ἐν ἔτει 1778 ἐκδρομῆς τῶν Ἀλβανῶν. Ἄλλ' ἡ Ἀκρόπολις, ὀχυρωθεῖσα καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Τούρκων μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν πολιορκίαν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Μοροζίνη, ἀντέσχε μέχρι τῶν μέσων τοῦ θέρους τοῦ ἐπιόντος ἔτους. Ἐν δὲ τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι ἠσπίασθησαν τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὸ Βραχώρι, ὅπερ φέρει σήμερον καὶ πάλιν τὴν ἀρχαίαν ὀνομασίαν τοῦ Ἀγρινίου. Οὕτως ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἡ σύμπασα χώρα πρὸς νότον τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἐξαιρουμένων τῶν φρουριῶν, εἶχε περιπέσει εἰς τοὺς Ἑλληνας. Καὶ βορειότερον δὲ ὁ Φιλικὸς Ἄνθιμος Γαζῆς, ὅστις πρὸ δέκα ἐτῶν εἶχεν ἰδρῦσει ἐν Βιέννῃ τὴν πρώτην νεοελληνικὴν ἐφημερίδα, ὑπεδαύλισε τὴν φλόγα τῆς ἀποστασίας ἐν τοῖς χωρίοις τοῖς ἐκτισμένοις δίκην φωλεῶν μετὰ τῶν κλιτύων τοῦ Πηλίου. Προςωρινὴ δὲ κυβέρνησις, φέρουσα τὸ ὑπερήφανον ὄνομα Συνέλευσις τῆς Θεσσαλομαγνησίας, κατέστη χάριν διευθύνσεως τῶν πραγμάτων ἐν τῷ διαμερίσματι ἐκείνῳ. Ὅμοίως δὲ μετέσχον τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος αἱ τρεῖς χερσόνησοι αἱ προεκβάλλουσαι ἐκ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν θάλασσαν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου ὄρους ὀπλίσθησαν χάριν ἀγῶνος, ὅστις εἶχε χαρακτηρηθεῖσεν οὐχ ἡττον ἢ ἐθνικόν. Ἄλλ' ἐμφύλιοι διενέξεις ὑπήγαγον μετ' οὐ πολὺ τοὺς Θεσσαλοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Δράμαλη πασσᾶ, καὶ μόνον τὸ Τρίκερι κατὰ τὸν ἔκπλουν τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου ἀντέστη εἰς τὰς ἐπιθέσεις. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ διοικητὴς Θεσσαλονίκης Ἀβδουλαβὰδ κατέστειλε πρὸ τῆς λήξεως τοῦ ἔτους τὴν ἐπανάστασιν ἐν ταῖς τρισὶ χερσονήσοις διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κασσάνδρας καὶ τῆς στρατιωτικῆς κατοχῆς τοῦ Ἁγίου ὄρους.

Τῶν δὲ νήσων πρῶται αἱ Σπέτσαι ὑψωσαν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, καὶ χήρα σπετσιώτισσα, ἡ ἥρωική Μπουμπουλίνα, οὐ μόνον ἀπέκλεισε τὸν κόλπον τοῦ Ναυπλίου ἰδίαις δαπάναις, ἀλλὰ μετέσχε καὶ αὐτὴ τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Δὲν ἤρρησαν δὲ νὰ ἐπακολουθήσωσι τὰ Ψαρά. Ἄλλ' ἡ Ὑδρα ἔνεκα τῆς ἐναντιώσεως τῶν πλουσίων προϋχόντων ἐδίσταζεν, ἕως πλοίαρχός τις, ὁ Οἰκονόμος, ὅστις εἶχε προσχωρήσει εἰς τὴν Φιλικὴν ἐταιρείαν, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ λαοῦ καὶ ἠνάγκασε τοὺς ἐπιχωρίους ἡγέτας νὰ ἐξαρτύσωσι μοῖραν

ὑπὸ τὸν Ὑδραῖον Τομπάζην. Ἡ Σάμος προεκήρυξε τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν ἐκείνην, ἣς μόλις τὸ ἔτος τοῦτο ἐπετεύχθη ἐπίσημως. Ἡ Σῦρος, ἣτις τότε ὤκειτο σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν ὑπὸ καθολικῶν, ἐτήρησεν οὐδετερότητα, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ βάσις τῆς εἰημερίας αὐτῆς. Ἡ δὲ Κρήτη, ὅπου ἡ ἀναλογία τῶν Μουσουλμάνων (160.000) πρὸς τοὺς Χριστιανούς (130.000) ἦτο τότε πολὺ μείζων ἢ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν μεταγενεστέρων ἐξεγέρσεων τῆς νήσου, ἐδέχθη κατὰ τὸ φαινόμενον τὰγγέλματα τῆς ἐπαναστάσεως μετ' ἀπαθείας, καίτοι, ὡς ἐξεφράσθη ὁ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἐπισκεφθεὶς αὐτὴν Ἄγγλος Pashley, ἦτο «ἡ χεῖριστα πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας διοικουμένη». Ὁ Γάλλος πρόξενος Χανίων, ὁ μόνος Εὐρωπαῖος ἀντιπρόσωπος εἰς ὃν τότε ἐπετρέπετο νὰ ἐπαίρη τὴν σημαίαν αὐτοῦ, ἀνέφερεν, ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ πασᾶ ἦτο «οὐδαμνὴ». Αἱ ἐπιχώριοι ἀρχαὶ ἦσαν ἀνίσχυροί νὰ περιστέλλωσι τοὺς γενιτσάρους, οἵτινες ἐν Κρήτῃ ἀπετελοῦντο ἐκ Τουρκοκρατῶν, Ἑλλήνων μὲν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ἔτι καὶ τὴν σήμερον φανατικωτάτων ὀπαδῶν τῆς θρησκείας τῶν κυριάρχων. «Οὐδεὶς Χριστιανὸς» ἐλέχθη «ἦτο κύριος τοῦ ἰδίου οἴκου». Ἀφ' ἐτέρου δ' ὑπῆρχε συνήθεια, ὅπως ἐκβιαστικαὶ αἰτήσεις χρημάτων συνοδεύονται διὰ σφαιρῶν περιτετυλιγμένων ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χάρτου, εἰς δὲ τὰς αἰτήσεις ἐκείνας ἐπηκολούθει ὁ φόνος τῶν δυσπειθῶν παραληπτῶν τῶν βαρυσημάντων ἐκείνων ἐπιστολῶν. Διὰ βραχέων δ' εἰπεῖν «αἱ φρικαλεότητες καὶ ὀμότητες αἱ διαπραττόμεναι σχεδὸν καθημερινῶς ἐν Κρήτῃ μόλις που εἶχόν τι τὸ παράλληλον καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας». Μόνοι δ' ἀπηλλαγμένοι τῶν τοιούτων κακώσεων ἦσαν οἱ Σφακιανοὶ, οἵτινες μόνον πρὸ πενήκοντα ἐτῶν εἶχον δεχθῆ νὰ πληρόνωσι τὸν κεφαλικὸν φόρον. Τὸ δὲ θέρος τοῦ 1821 ὁ φόμος τριάκοντα Χριστιανῶν ἐν Χανίοις καὶ ἡ σφαγὴ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείου καὶ πέντε ἐπισκόπων ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ τῆς μητροπόλεως ἀπέδειξαν εἰς τοὺς ὀρεσιβίους Κρητὰς ὅποια ἡ ἐπιφυλασσομένη εἰς αὐτοὺς τύχη. Διαταγὴ δὲ περὶ ἀφοπλισμοῦ δοθεῖσα εἰς τοὺς Σφακιανούς ἔσχε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῶν. Καὶ δὴ ἔστασίασαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἀπέκλεισαν τὰ Χανία, ἐν ᾧ συγχρόνως πλοῖα ἐκ Κάσου ἀπέκοψαν τὴν κατὰ θάλασσαν συγκοινωνίαν τῆς πόλεως. Ἄλλ' ὁ ἐλληνικὸς στόλος μετὰ τὴν πυρπόλησιν ἐνὸς τουρκικοῦ πολεμικοῦ πλοίου ἐπεδόθη εἰς τὴν διάσωσιν τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀνθουσῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Κυδω-

νῶν ἀντὶ νὰ ἐπωφεληθῆ τὴν ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐπικράτησιν αὐτοῦ. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποσιν τὸ 1821 ὑπῆρξε πρόδρομος τοῦ 1897, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ 1912.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Μαχμούτ Β' δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ἀτιμωρητὴ τὴν περιφρόνησιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς, καὶ μετεχειρίσθη τὸ σύνθημα τουρκικὸν μέτρον τῆς τιμωρίας ἢ τῆς προλήψεως ἐπαναστάσεων, τὴν σφαγὴν τῶν ὁμοεθνῶν τῶν ἐπαναστατῶν. Ὅτε περιῆλθεν εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα τοῦ φόνου τῶν Τούρκων ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις, ἤρχισε φρονεῦον Ἑλληνας ὑπόπτους· ὅτε δ' ἐγνώσθη ἡ καθολικὴ σφαγὴ τῶν Τούρκων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ἀπεκεφάλισε τὸν Ἑλληνα μέγαν διερμηνέα τῆς Πύλης Κωνσταντῖνον Μουρούζην καὶ διαφόρους ἄλλους διαπρεπεῖς Φαναριώτας. Μὴ ἀρκούμενος δ' εἰς ταῦτα τὰ παραδείγματα τῆς αὐστηρότητος αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ πλήξῃ τὴν ἐλληνικὴν φυλὴν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ κυριωτάτου ἀντιπροσώπου αὐτῆς, τοῦ σεβασμίου πατριάρχου Γρηγορίου Ε', γόνου τῆς Δημητσάνης. Καὶ δὴ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα ὁ πατριάρχης ἀπηγχονίσθη ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ πα-

Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος Ε'.

τριαρχικοῦ μεγάρου, ἐκεῖθεν δὲ, ἀφ' οὗ πρότερον ἐξετέθη ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας εἰς κοινὴν θέαν, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐσύρθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τῶν χρονίων ἐχθρῶν τοῦ ἐλληνισμοῦ, καὶ κατεποντίσθη εἰς τὴν θάλασσαν. Ἄλλ' οἱ πιστοὶ ἀνευρόντες ἀνέστυραν τὸν νεκρὸν τοῦ μάρτυρος πατριάρχου, καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν Ὁδησσῷ· ἐκεῖθεν δ' ἀνεκομίσθη μετὰ πενήκοντα ἔτη εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς δὲ τὸν φόνον τοῦ πατριάρχου ἐπηκολούθησαν ἄλλαι θανατώσεις. Καὶ ὁ μὲν Κάρολος Καλλιμάχης, ὃν ὁ σουλτᾶνος εἶχε διορίσει ὀσποδάρον τῶν Ἡγεμονιῶν, ἐφρονεύθη ἐν τῇ εἰρκτῇ, κεφαλαὶ δ' Ἑλλήνων προσηλώθησαν εἰς τὰς ἐπάλλξεις τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ οἱ

Ἕλληνες τῆς Σμύρνης, τῆς Ῥόδου καὶ τῆς Κύπρου ὑπῆρξαν τὰ θύματα τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ.

Ἡ ἡμετέρα γενεὰ, ἣτις παρέστη μάρτυς τῶν ἀρμενικῶν σφαγῶν, δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὰ ἐλατήρια καὶ τὰς μεθόδους τοῦ Μαχμουτ Β'. Ὡς δ' οἱ Ἀρμένιοι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ 1821 δὲν εἶχον καθιδρυμένην ἑλληνικὴν πολιτείαν, πρὸς ἣν νὰ δύνανται νὰ ὑποβάλωσιν ἔκκλησιν. Καὶ ἠδύναντο μὲν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν συμπάθειαν τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης ἐπ' ὀνόματι τῶν περιφανῶν ἐκείνων προγόνων, οἵτινες πλειστάκις εἶχον σώσει αὐτοὺς, καὶ νὰ προκαταλάβωσι τὴν προστασίαν τοῦ τσάρου ἕνεκα τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀποστασίας καὶ τῆς πατροπαραδότου πολιτικῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῆς Ῥωσίας. Ἄλλ' ἡ θέσις τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' ἦτο δυσχερής. Καὶ δὴ, ἅτε μὲν συναποτελῶν μέρος τῆς Ἱερᾶς συμμαχίας, δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ κίνημα ἐπαναστατικὸν, ὡς προστάτης δὲ τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς Τουρκίας ἠδυνάτει νὰνεχθῆ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν. Διὸ ἠρκέσθη εἰς τὴν διακοπὴν τῶν πρὸς τὴν Πύλην διπλωματικῶν σχέσεων, καὶ ἐξηκολούθησε κατὰ τὰ προσηχῆ πέντε ἔτη κυμαινόμενος μεταξὺ τοῦ δέους ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Οὕτως ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμος τῶν Ἑλλήνων ἠρχισεν ἄνευ τῆς βοηθείας ξένης τινὸς δυνάμεως, ἄνευ ἀκόμη τῆς ἐπικουρίας ξένων ἐθελοντῶν. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τρεῖς φάσεις δύνανται νὰ διακριθῶσιν· ἡ πρώτη, διαρκοῦσα ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1825, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν νικηφόροι· ἡ δευτέρα, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἰβραὶμ εἰς τὴν Πελοπόννησον τῷ 1825, ὅτ' ἐστράφη τὸ ρεῦμα, μέχρι τοῦ 1827, καὶ ἡ τρίτη, ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσίας, καὶ καταλήξασα εἰς τὴν τελευταίαν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων μάχην τῷ 1829.

Αἱ πρῶται νίκαι τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐπετεύχθησαν ὑπ' ἀρχηγῶν ἐνεργούντων ἀνεξαρτήτως πάσης κεντρικῆς ἀρχῆς. Καὶ ἰδρῦθη μὲν ἐν Καλάμαις ἡ Μεσσηνιακὴ γερουσία ὡς καὶ ἡ Συνέλευσις τῶν Θεσσαλομαγνήτων ἐν τῷ Πηλίῳ. Ἄλλ' ἦτο αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη συμβουλίου δυναμένου τοῦλάχιστον νὰ διευθύνῃ τὰ πράγματα ἐν συμπάσῃ τῇ Πελοποννήσῳ. Κατ' ἀκολουθίαν τῇ 26 Μαΐου 1821 ἐν συνεδρίᾳ συγκροτηθεῖσα ἐν τῇ μονῇ τῶν Καλτεζῶν διωρίσθη Πελοποννησιακὴ γερουσία, τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἕξ, ἔπειτα δ' ὀκτὼ προϋχόντων καὶ ἱερωμένων, ὅπως ἐξασκήσῃ δικτατορικὴν ἐξουσίαν

δομοῦ μετὰ τοῦ Πετρόμπεη ὡς γενικοῦ ἀρχηγοῦ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπόλεως. Ἄλλὰ δώδεκα ἡμέρας μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦτον ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ. Καὶ ἐν μὲν ἡμέραις τηλεγραφικῆς ἐπικοινωνίας θὰ ἤθελεν εὐκόλως γνωσθῆ δημοσίᾳ τὸ περιττὸν τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἄρτι ἀφικομένου, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ Δημητρίου ἡ στρατεία τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ εἶχε κατ' οὐσίαν λήξει διὰ τῆς ἐν Δραγατσανίῳ ἥττης. Ἄλλ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ αἱ εἰδήσεις μετεδίδοντο βραδέως. Διὸ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἄλλως προθύμους Ἕλληνας, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πετρόμπεης ἀνεγνώρισεν ὡς ἀνώτερον ἑαυτοῦ ἀξιωματικὸν τὸν ἀπόστρατον λοχαγὸν τοῦ ὄψικοῦ στρατοῦ, τὸν εἰκοσιπενταέτη ἐκείνον νεανίαν, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἐκ τῆς Ῥωσίας, ὅπως σώσῃ καὶ διοικήσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ὅτε ἦλθον τὰ ἐκ Δραγατσανίου ἀγγέλματα, τὰ μέλη τῆς Πελοποννησιακῆς γερουσίας δὲν ἔβλεπον διὰ τίνα λόγον νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν ἀρχὴν νεανίου, ὅστις ἀντεπροσώπευεν ἡγέτην ἠττηθέντα καὶ ἀδοξήσαντα, μόνον δὲ ἡ ἀπειλὴ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα στάσις τῶν στρατιωτῶν ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰποδεχθῶσιν αὐτὸν ὡς γενικὸν ἀρχηγόν. Οὐχ ἦττον παρ' ὄλην τὴν ἀντιζηλίαν μεταξὺ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῆς Γερουσίας ἡ Μονεμβασία, τὸ Γιβραλτὰρ τοῦτο τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸ Ναβαρρῖνον, ἡ ἑλληνικὴ Πορστμούθη, παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τῶν τουρκικῶν αὐτῶν φρουρῶν, καὶ τὰ ὕδατα τοῦ ὠραίου τούτου ὄρμου ἐφοινίχθησαν ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν σφαγέντων Τούρκων.

Καθ' ἣν δ' ἡμέραν ἐσυνθηκολόγησεν ἡ Μονεμβασία ἔφθασεν ἄλλος καὶ δὴ δεξιώτερος ἀνὴρ. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἦτο γόνος τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου φαναριωτικοῦ οἴκου, ἕξ οὗ εἶχον προέλθει πέντε ἡγεμόνες τῆς Μολδαβίας καὶ δύο τῆς Βλαχίας, ὅπου καὶ αὐτὸς ἐκείνος εἶχε διορισθῆ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου παρὰ τῷ θεῷ Ἰωάννῃ Καρατζᾶ. Ὅτε δ' ἐξερράγη ἡ ἑλληνικὴ

Δημήτριος Ὑψηλάντης.

ἐπανάστασις, εὐρίσκειτο ἐξόριστος ἐν Πίσση τῆς Ἰταλίας, ὅπου μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ὁμοφύλων τὴν περιουσίαν καὶ τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ. Ἀλλὰ, δυσανασχετήσας ἔνεκα τῶν ἐρίδων μεταξὺ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῆς Πελοποννησιακῆς γερουσίας ἐν τῷ πρὸ τῆς Τριπόλεως στρατοπέδῳ, ἀπεδέχθη πρόσκλησιν διοργανώσεως τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ συνέστησεν ἐν Μεσολογγίῳ ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ προεδρίαν «Συνέλευσιν τῆς Δυτικῆς χέρσου Ἑλλάδος».

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Ἄλλος δὲ Φαναριώτης, ὁ Θεόδωρος Νέγρης, ἴδρυσεν κυβέρνησιν τῆς Ἀνατολικῆς χέρσου Ἑλλάδος, ἔδραν ἔχουσαν τὴν Ἀμφισσαν καὶ φέρουσαν τὴν μεγαλόφωνον ὀνομασίαν Ἀρείου πάγου.

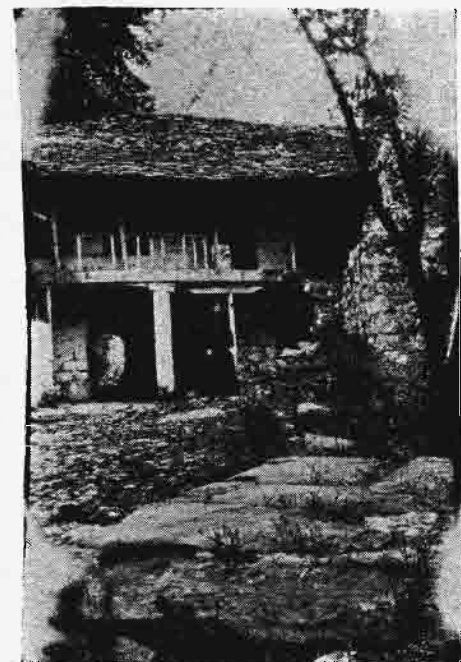
Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ τῆ 23 Σεπτεμβρίου ἔπεσεν ἡ τουρκικὴ πρωτεύουσα τῆς Πελοποννήσου, ἡ Τρίπολις, καὶ εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἐπηκολούθησε φοβερὰ σφαγὴ τῶν οἰκητόρων αὐτῆς. Ὑπελογίσθη δὲ, ὅτι τοῦλάχιστον ὀκτακισχίλιοι Μουσουλμᾶνοι καὶ Ἰουδαῖοι ἀπώλεσθησαν κατὰ τὴν ἔφοδον καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν σφαγὴν ἄλλως

δ' ἢ πόρθησις τῆς Τριπόλεως ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τοῦ πλοῦτου οὐκ ὀλίγων πελοποννησιακῶν οἰκῶν. Οἷον δ' ἡ φύσις ἐξεδικήθη διὰ τῆς ἐκρήξεως ἐπιδημίας.

Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι κατὰ τὰ προσυμφωνηθέντα ἡ λειτουργία τῆς Πελοποννησιακῆς γερουσίας ἔμελλε νὰ παύσῃ ἅμα τῇ ἀλώσει τῆς πρωτεύουσας τῆς Πελοποννήσου· χαίρων δ' ὁ Ὑψηλάντης ἐξέδωκε προκήρυξιν πρὸς τὸν λαὸν, συγκαλῶν Ἐθνικὴν συνέλευσιν, ἣτις, καθ' ἃ ὑπεσήμεαινε διὰ λέξεων ἠκιστα ἀσαφῶν, ἔμελλε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν δεσποτείαν τῶν προϋχόντων οὐχ ἥττον ἢ εἰς τὴν τῶν

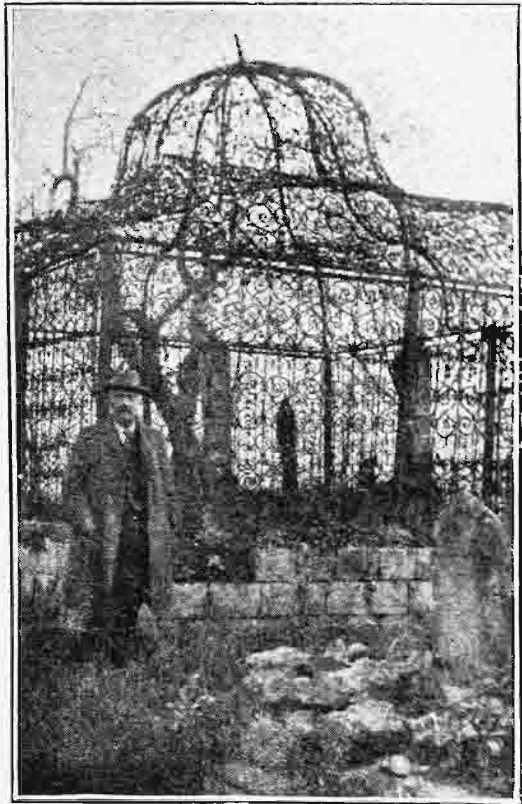
Τούρκων. Συνῆλθε δ' ἡ συνέλευσις αὕτη ἐν Ἄργει, ἀλλὰ ταχέως μετεφέρθη εἰς τὸ χωρίον Πιάδα οὐ μακρὰν τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου, ἐξ ἧς καὶ προέρχεται τὸ ὄνομα ὑφ' ὃ εἶνε γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐκεῖ δὲ τῇ 1 Ἰανουαρίου 1822 ἐψηφίσθη τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου, ἡ πρώτη ἀπόπειρα κεντρικῆς διοικήσεως συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦ πολιτεύματος ἐκείνου ἰδρύετο βουλὴ ἑβδομήκοντα κατ' ἐνιαυτὸν ἐκλεγομένων μελῶν καὶ Νομοτελεστικὸν πέντε ἀνδρῶν, οὗ πρόεδρος ὠρίσθη ὁ Μαυροκορδάτος, ὅπερ διώρισε τοὺς κληθέντας *μνίστρους* τῶν ὀκτῶ ὑπουργείων. Καθολικὴ ἰσότης ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἀνεξιθρησκεία, ἐλευθεροτυπία, καίπερ μὴ ὑφισταμένου ἀκόμη τύπου, καὶ δημοκρατικὸς τύπος κυβερνήσεως ἦσαν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ θεμελιώδους ἐκείνου νόμου, ἠκιστα εὐαρμοστοῦντος εἰς χώραν μόλις λυτρωθεῖσαν ἀπὸ τοῦ προαιωνίου τουρκικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ στερεῶς ἐχομένην τῆς κοινοτικῆς αὐτῆς διοργανώσεως. Τὸ Σύνταγμα δ' ἐκεῖνο, κατὰ μέγα μέρος συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Βικεντίου Γαλλίνα, φέρει τοὺς χαρακτῆρας τοῦ πρὸς τὴν συμμετρίαν ἔρωτος τῶν λατινικῶν ἔθνων, ἣτις εὐρίσκειτο ἐν παραδόξῳ ἀντιφάσει πρὸς τὰς τότε ὑφισταμένας ἀνάγκας τῶν Ἑλλήνων. Πράγματι δ' οἱ Πελοποννήσιοι πρόκριτοι συνέταξαν ἴδιον πελοποννησιακὸν Ὄργανισμὸν καὶ κατέστησαν ἐπαρχιακὴν γερουσίαν εἴκοσι μελῶν χάριν ἐπαγρυπνήσεως ἐπὶ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν συμφερόντων. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ τύχη ἐφαίνετο μειδιῶσα εἰς τὴν συνέλευσιν. Ἐν ᾧ συνεδρίαζεν ἔτι, ἦλθε τὸ ἄγγελμα, ὅτι εἶχε παραδοθῆ ἡ Κόρινθος, καὶ τὸ θαυμασίως ἐπίκαιρον ἐκεῖνο πόλισμα ἐξελέχθη ὡς ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀκροκορίνθου ὑψώθη ἡ ἑναγχος ὀρισθεῖσα κυανόλευκος σημαία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐθριαμβευσεν οὕτω παρὰ

Ἡ μονὴ τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος ἐν τῇ λίμνῃ τῶν Ἰωαννίνων ὅπου ἐφονεύθη ὁ Ἀλῆς πασσᾶς.

τὸν ἰσθμὸν καὶ πρὸς νότον αὐτοῦ οἱ Τοῦρκοι ἐνίκησαν καὶ ἐφόνευσαν ἐν Εὐβοίᾳ τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν τοῦ Πετρόμπεη Ἠλίαν καὶ ἀποκαθίστανον ἐπὶ μονίμων βάσεων τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Ἑλλάδι. Ἡ ὑπὸ τοῦ Χουρσίτ καταπολέμησις τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ εἶχεν ἀνασταλῆ ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλὰ τὸ φθινόπωρον εἶχε καταλάβει τὸ φρούριον Λιθαρίτσια, ὅπερ ὁ σατράπης τῶν Ἰωαννίνων εἶχε κτίσει ἐπὶ ὑψώματος δεσπύζοντος τῆς λίμνης καὶ οὐ μακρὰν αὐτῆς. Ἐπικολούθησε

Ὁ ἐν Ἰωαννίνοις τάφος τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ.

δ' ἡ ἄλωσις τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἰωαννίνων, ἐξ ἧς ὁ Ἄλῃς ἀπεσύρθη εἰς νησίδα, ἀποτελοῦσαν τὴν θερινὴν ἀναμνητὴν τῶν ἀσπῶν. Καὶ εἶχε μὲν λάβει ὁ Ἄλῃς παρὰ τοῦ Χουρσίτ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ἔμελλε νὰ φεισθῆ τῆς ζωῆς αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ διαδεχθεὶς τὸν Χουρσίτ, ὁ Μωάμεθ, ἠδιαφόρησε περὶ ἐπαγγελίας, ἣν δὲν ἐθεώρησε δεσμεύουσαν τὸν κύριον αὐτοῦ. Καὶ δὴ τῇ 24 Ἰανουαρίου 1822 ἐπεσκέφθη τὸν Ἄλῃν ἐν τῷ ἐπὶ τῆς νησίδος μονυδρίῳ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, καὶ ἀναχωρῶν ἐπληξεν αὐτὸν εἰς τὴν καρδίαν. Ἄλλ' εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου ἐπεδείχθησαν αἱ ὀπαί, αἷς συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν διήνοιξαν αἱ σφαῖραι τῶν ὄπλων τῶν στρατιωτῶν τῶν

πυροβολησάντων τὸν γηραιὸν λέοντα διὰ τοῦ ξυλίνου πατώματος καὶ φονευσάντων αὐτόν. Οὕτως ἐν ἡλικίᾳ ἑτῶν ὀγδοήκοντα καὶ δύο κατέστρεψε τὸν βίον ὁ δεξιὸς, ἀλλ' ἀκάθεκτος τύραννος ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὠραίας ἐκείνης λίμνης, ἣτις εἶχεν ἴδει τοὺς τελευταίους σφαιδασμοὺς πλείστων ὄσων αὐτοῦ θυμάτων, τῆς λίμνης ἐκείνης, ἣν ποιητικὴ παράδοσις συνεδύασε πρὸς τὸν καταποντισμὸν τῆς περικαλλοῦς κυρᾶς Φροσύνης. Ἡ δὲ κεφαλὴ τοῦ γηραιοῦ πασσᾶ μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν καὶ τοῦ ἐγγόνου τὸ μὲν πρῶτον

ἐξετέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶτα δ' ἐτάφη ἔξωθεν τῆς ἐν τῇ τουρκικῇ πρωτεύουσῃ Πύλης τῆς Σηλυβρίας. Τάφος δέ τις ἐπὶ ἀπορῶγος πέτρας ὑπερθεῖν τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐλληνικῆ ἐπιγραφή ἔξωθεν τῆς πύλης διασώζουσι μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτοῦ ἔδρᾳ τὴν μνήμην ἐνὸς τῶν ὀλίγων ἐκείνων Ἀλβανῶν, ὧν ἡ φήμη ἐξῆλθε τῶν ὀρέων τῆς ἀγρίας αὐτῶν γενετείρας.

Καὶ ἡ μὲν τραγικὴ τιμωρία τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους πολιτευτὰς τὴν αἴσθησιν τῆς αὐξούσης ἐν Ἡπείρῳ δυνάμεως τοῦ σουλτάνου· ἀλλ' ἄλλο γεγονός ἐκέρδησεν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων τὰς συμπαθείας σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ἀπασῶν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἡ πλουσιωτάτη καὶ εἰρηνικωτάτη ἦτο ἡ Χίος, ἧς οἱ πολυθρύλητοι κῆποι μαστιχοδένδρων ἦσαν κληῖρος τῶν γυναικῶν τῶν σουλτάνων. Ἡ δ' εὐημερία καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Χίων καθίστανον αὐτοὺς ἀπροθύμους νὰ διακινδυνεύσωσι τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν ἐν τῷ ἀμφιβόλῳ ἀγῶνι τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ τοιαύτη διαγωγὴ, χωρὶς νὰ ἐλκύσῃ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Τούρκων, ἐστέρει αὐτοὺς τῆς ὑπολήψεως τῶν Ἑλλήνων. Ἐναντίον δὲ τῆς ὀρητῆς ἐπιθυμίας τῶν κατοίκων, οἵτινες ἐλάχιστα ἐμερίμων περὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τυραννίδος, ἣτις δὲν ἦτο ἐπαχθῆς εἰς αὐτοὺς, Χίος τις καλούμενος Μπουρνιαῆς, ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσῃ ἐν τῷ γαλλικῷ στρατῷ, καὶ Σάμιος τολμητίας ὀνομαζόμενος Λυκοῦργος Λογοθέτης, ὅστις εἶχεν ἀποβῆ σχεδὸν δικτάτωρ τῆς πατρίου νήσου, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Χίον τὸν Μάρτιον τοῦ 1822, καὶ κατέλαβον τὴν πρωτεύουσαν. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ καπετὰν πασσᾶς ἀπεβίβασε πολυάριθμον στρατὸν εἰς τὴν Χίον. Οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὸ ἄστυ καὶ ἐφόνευσαν πάντας τοὺς Ἑλληνας ὅσους εὔρον ἐν αὐτῷ. Μόνον δ' ἡ ἐπιθυμία τῆς διασώσεως τῶν μαστιχοδένδρων ἤγαγε τὸν καπετὰν πασσᾶν εἰς τὸ νὰ παράσῃ ἀμνηστίαν εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας. Οἱ δὲ ὑποκινηταὶ τῆς ἀποτυχούσης ἐπαναστάσεως ἔφυγον ἐκ τῆς νήσου, ἐν ἧ' τεσσαράκοντα καὶ ἕξ καπνίζοντα χωρία, πόλις ὑποστᾶσα τελείαν καταστροφὴν καὶ ἑκατόμβη πτωμάτων ἐμαρτύρουν τὸ ἀκαταλόγιστον τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῶν. Χιλιάδες Χίων ἐξηνδραποδίσθησαν· ἔτι δὲ πλείονες χιλιάδες ἐπήτουν τὸν ἄρτον αὐτῶν ἐξόριστοι ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ. Τὰ δεινὰ αὐτῶν ἐξήγειραν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ὁμοεθνῶν τὸν πόθον τῆς ἐκδικήσεως. Στόλος δ' ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Μιαούλην, γενναῖον Ὑδραῖον, ὅστις εἶχεν ἐξέλθει τῆς δι' ἄδρῶν καμάτων κτηθείσης ἀναπαύσεως, κληθεὶς ὑπὸ τῆς

πατρίδος, ἔπλευσε πρὸς τὴν ἠρημωμένην νῆσον. Τὴν δὲ νύκτα τῆς 2 Ἰουνίου, ἐν ᾧ ὁ καπετὰν πασσᾶς ἐώρταζε τὴν προσεχῆ σελήνην τοῦ μπαϊραμίου, ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης, νεαρὸς ναύτης ἐκ Ψαρῶν, οἰακοστροφῆσας πυρπολικὸν σκάφος πρὸς τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα, ἐνέβαλε πῦρ εἰς τὰ πλευρὰ αὐτῆς, ἀπολεσθείσης ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν μετὰ σχεδὸν ἅπαντος τοῦ πληρώματος αὐτῆς. Πανικὸς κατέλαβε τότε τοὺς λοιποὺς τῶν Τούρκων κυβερνητῶν, οἵτινες, κόψαντες τὰ πρυμνήσια, ἔφυγον, ἐν ᾧ συγχρόνως οἱ ἐπὶ τῆς νήσου ὁμοεθνεῖς αὐτῶν ἐκμανέντες ἐξεδίκησαν τὸν φόνον τοῦ ναυάρχου, ὅστις εἶχε μεταφερθῆ εἰς τὴν ξηρὰν μόνον ὅπως ἀποθάνῃ ἐκ τῶν τραυμάτων, δηώσαντες τὰ μαστιχοχώρια, ἅτινα εἶχον διασωθῆ μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας. Τὸ ἔργον δ' ἐκεῖνο τῆς ἐκδικήσεως συνεπλήρονε τὴν καταστροφὴν τῆς νήσου ἐκείνης, ἣτις εἶχεν ὑπάρξει ἢ ἀνθηροτάτη τῶν ἑλληνικῶν. Ὑπελογίσθη δ' ὅτι ἐκ τῶν ἑκατὸν δεκατριῶν χιλιάδων Χριστιανῶν, οὓς ἠρίθμει

Ὁ Κανάρης ὡς πυρπολητής.

ἢ Χίος τὸν Ἀπρίλιον, μόνον χίλιοι ὀκτακόσιοι εἶχον ἐναπομείνει ἐν αὐτῇ τὸν Αὐγούστιον. Τῶν δὲ λοιπῶν εἰκοσιτρεῖς μὲν χιλιάδες εἶχον σφαγῆ, τεσσαράκοντα ἑπτὰ χιλιάδες εἶχον πωληθῆ ὡς δοῦλοι καὶ οἱ ὑπολειπόμενοι διεσπάρησαν ἅπανταχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἄλλ' ἢ καταστροφὴ τῆς Χίου ὠφέλησε τὴν Σύρον, ἐπειδὴ ὁμᾶς Χίων ἴδρυσε

τὸ νέον καὶ ὀρθόδοξον ἄστν τῆς διδύμου πόλεως καὶ εἰσήγαγε τὴν κεχαρισμένην βιομηχανίαν τῆς κατασκευῆς τῶν λουκουμιῶν, ὧν ἡ Σύρος ἔχει τὸ μονοπώλιον. Τῷ δὲ 1825 ἡ νέα πόλις ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ Ῥάλλη Ἐρμούπολις ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐμπορίου, ὅπερ ἦτο ἡ κυρία ἐνασχόλησις τῶν φιλέργων αὐτῆς οἰκιστῶν¹.

Τὸ ἔαρ τοῦ 1822 ὁ σουλτᾶνος, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀνακτήσει τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὰ Ἰωάννινα, διέταξε τὴν διπλὴν ἐξ ἀνατολῶν καὶ ἐκ δυσμῶν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀρχίσῃ τὴν ἐπιδρομὴν αὐτοῦ ὁ Δράμαλης, εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ διοίκησις τοῦ δυτικοῦ στρατοῦ, οἱ Τούρκοι οἱ κατέχοντες ἀκόμη τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν εἶχον συνθηκολογήσει. Τῇ δὲ 9 Ἰουνίου ὑπεγράφησαν τὰ ἄρθρα τῆς συνθηκολογίας, ὧν τὸ δεύτερον ἠγγυᾶτο τὴν διάσωσιν τῆς ζωῆς τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς. Ἀλλὰ τὸ ἄγγελμα τῆς προχωρήσεως τοῦ Δράμαλη προεκάλεσε πανικὸν μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ πολλοὶ μὲν ἔφυγον, ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἰς τὴν Σαλαμίνα, οἱ δὲ μάχιμοι ἐπέπεσον κατὰ τῶν Τούρκων, ὧν ἱκαναὶ μὲν ἑκατοντάδες ἐσφάγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξέφυγον μόνον ἕνεκα

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

τῆς ἀφίξεως δύο γαλλικῶν πολεμικῶν πλοίων καὶ τοῦ θάρρους τῶν προξένων. Ἡ δ' ἐν τῇ πόλει κρατοῦσα ἀναρχία ἔληξε, κληθέντος τοῦ Ὀδυσσεῶς νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου μέχρι τοῦ 1888 προμαχῶν, κτισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ χάριν ἀμύνης τῆς ἀρχαίας Κλειψύδρας καὶ τῆς δι' αὐτῆς προμηθείας ὕδατος, διεσώζετο συνδυάζων τὸν ἱερὸν βράχον μετὰ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐκείνου ἡγέτου. Ἐν τούτοις δ' ὁ Δράμαλης ἐπέδραμε τὴν

¹ Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας Τόμ. Δ' σ. 481.

Πελοπόννησον μετὰ κόμπου καὶ ἐπιβολῆς ὑπομνησκούσης τὴν χάριν ἀνακτήσεως τῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατεχομένης χερσονήσου τουρκικὴν στρατείαν πρὸ ἑκατὸν ἑπτὰ ἐτῶν. Ἄλλὰ, καίτοι ὁ Τούρκος στρατάρχης τὸ κατ' ἀρχὰς συνήρπαζε τὰ πάντα πρὸ αὐτοῦ, καίτοι ὁ Ἀκροκόρινθος εἶχε ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς αὐτοῦ φρουρᾶς, καὶ ὁ Δράμαλης εἶχε προχωρήσει μέχρις αὐτοῦ τοῦ Ἄργους, σιτοδεία καὶ ἔλλειψις χορτονομῆς ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν πρὸς τὸν ἰσθμὸν. Τῶν δ' Ἑλλήνων ἐστρατιῆγαι ὁ διάσημος ἠγέτης ἀτάκτων Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἀνὴρ ἔχων ἤδη κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἡλικίαν πενήκοντα ἐτῶν καὶ ἑνός. Αὐξηθεὶς ἐν τῇ σπαρτιατικῇ αὐστηρότητι τῆς Μάνης, ὅπου ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε ζητήσει σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Τούρκων ἐκ τῆς πατρῴου Καρυταίνης, εἶχε συνεχίσει τὸ στάδιον τῶν ὀπλων ὡς κλέφτης, ἕως ἀπέβη ἀδύνατος ἢ περαιτέρω αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ διαμονή. Φυγὼν δ' ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ζάκυνθον ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς Ἐπτανήσου πολιτείας, μετέσχε τοῦ τελευταίου ὁμοσπουδικοῦ πολέμου ὡς πειρατῆς, καὶ, εἰσελθὼν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἄγγλων, ὅτι ἐκυρίευσαν τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων κατεχομένην Ζάκυνθον, παρέστη εἰς τὴν ἔφοδον ἐναντίον τῆς Λευκάδος. Μετῆρχετο δὲ τὸ ἔργον προβατοπώλου, ὅτε ἦλθεν εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπανεληθὼν δ' ἐκ Ζακύνθου εἰς τὴν Μάνην, παρέστη εἰς τὴν πτώσιν τῶν Καλαμῶν διὰ δὲ τῆς ἐν τῷ κλεφτοπολέμῳ πείρας αὐτοῦ, συνδυαζομένης πρὸς τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ εὐφυΐαν, ἀνεδείχθη μεταξὺ τῶν πρώτων στρατιωτικῶν ἠγετῶν. Ἡ λοφωτὴ αὐτοῦ περικεφαλαία, ἣν γινώσκουσιν ἅπαντες οἱ ἰδόντες αὐτὴν κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς Ἀθήνας ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας, παρῆεν εἰς αὐτὸν ὄψιν γραφικὴν. Πάντων δὲ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ πολέμου τῆς ἐπαναστάσεως ἐκεῖνος εἶνε ὁ μέχρι καὶ τοῦ νῦν δημοτικώτατος, τὰ δ' ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἐν Ἀθήναις ἀγάλματ' αὐτοῦ εἶνε ὁ φόρος τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ ὑμνοκίνδυνον αὐτοῦ στάδιον καὶ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας. Ἄλλ' ἐν τῇ περιπτώσει ἐκεῖνη ἡ δόξα μεγάλης νίκης ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν ἀνειψιὸν τοῦ Κολοκοτρώνη Νικήταν. Ἐν τοῖς στενοῖς τῶν Δερβενακίων, δι' ὧν σήμερον διέρχεται ὁ σιδηρόδρομος μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἄργους, ὁ Νικήτας ἐπέπεσεν ἐναντίον τῆς τουρκικῆς πρωτοπορείας, καὶ ἕνεκα τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἀνδρείας κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἠξιώθη τοῦ ἐπωνύμου Τουρκοφάγος. Αὐτὸς δὲ ὁ Δράμαλης μετὰ τοῦ ὑπολοίπου τῆς

στρατιᾶς ὑπέστη ὁμοίαν ἦτταν, καὶ ἀπέθανεν ἐν Κορίνθῳ πρὶν ἢ λήξῃ τὸ ἔτος. Οὕτως ἀδόξως ἐπερατώθη ἡ μεγάλη εἰς τὴν Πελοπόννησον στρατεία τοῦ 1822.

Ἄλλ' ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι, ὅπου εἶχε μεταβῆ ὁ Μαυροκορδάτος, οἱ Ἕλληνες δὲν ἀνεδείχθησαν ἐπ' ἴσης νικηφόροι. Τῇ 4 Ἰουλίου οἱ Ἕλληνες μεθ' ἑνὸς σώματος Φιλελλήνων, συγκροτηθέντος πρὸ δύο μηνῶν, ἠττήθησαν εἰς τοῦ Πέτα, εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων πέραν τῆς πολυθουλήτου γεφύρας τῆς Ἀρτης, ἕνεκα

Ἡ περικεφαλαία καὶ τὰ ὄπλα τοῦ Κολοκοτρώνη ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας.

τῆς προδοσίας ἐπιχωρίου ἀρχηγοῦ. Οἱ Φιλέλληνες, ὧν μεταξὺ οὐκ ὀλίγοι πεπειραμένοι μαχηταί, κατεθρυμματίσθησαν μετὰ πάλιν ἡρωικήν. Τὴν δ' αὐτὴν ἡμέραν ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ἀδελφὸς τοῦ βέη τῆς Μάνης, ἐφρονεύθη πλησίον τοῦ λιμένος τῆς Ἠπειροῦ Φαναρίου, ἀποπειρώμενος νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Σουλιωτῶν. Αἱ δύο δὲ αὗται ἦτται ἔπεισαν τοὺς Σουλιώτας νὰ συνθηκολογήσωσι, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ὅπου καὶ οἱ πεφοβημένοι χωρικοὶ τῆς Ἀκαρνανίας ἐπεζήτησαν ἐπ' ἴσης νὰ σωθῶσιν ὑπὸ

ἀγγλικὴν προστασίαν. Ἄλλ' ὁ ἐπιφανέστατος τῶν Σουλιωτῶν, ὁ Μᾶρκος Βότσαρης, ἐναπέμεινε, ὅπως ἀγωνισθῆ καὶ πέσῃ ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι. Οὕτω δ' ὁ Ὁμέρ Βριώνης, ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἄλῃν ὡς πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ἀπηλλαγμένος τῶν κινδύνων προσβολῆς παρὰ τῶν Σουλιωτῶν, ἠδυνήθη τέλος νὰ στρατεύσῃ πρὸς νότον καὶ νὰ πολιορκήσῃ τὸ Μεσολόγγιον. Ἄλλ' ἡ πρώτη αὕτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἀπέτυχεν, ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου ἐν Πελοποννήσῳ τελευτῶντος τοῦ ἔτους ἐπῆλθεν ἡ συνθηκολογία τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς τοῦ Ναυπλίου, ἣν ἔσωσεν ἀπὸ λαφυραγωγίας καὶ σφαγῆς ἡ ἐπέμβασις

Μᾶρκος Βότσαρης.

τοῦ Ἄγγλου φιλέλληνοσ Χάμιλτων. Ἄλλ' ἐν Κρήτῃ τὸ δεύτερον τοῦτο ἔτος τῆς ἐπανάστασεως ὑπῆρξε δυσμενὲς εἰς τοὺς Χριστιανοὺς. Ὁ Ὑψηλάντης ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τῶν Κρητῶν εἶχεν ἀποστείλει αὐτόσε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ὡς ἀρχηγὸν αὐτῶν καὶ ἀντιπρόσωπον ἑαυτοῦ Ἕλληνα ἐκ Ῥωσίας, ὅστις ὑπεγράφετο Μιχαὴλ Κομνηνὸς Ἀφεντούλιεφ καὶ ἐκαιχᾶτο, ὅτι κατήγετο ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλ' οὗτος, ὢν διπλωμάτης ἄνευ στρατηγικῆς δεξιότητος, δὲν ἦτο κατάλληλος νὰ διοικήσῃ τὴν πολυτάραχον νῆσον, ἣς οἱ ὑψηλοὶ μαχηταὶ προσέβλεπον μετὰ περικρονήσεως τὸν μικρόσωμον ἐκείνον καὶ ὑποσκάζοντα λόγιον, ὅστις προσωνόμαζεν ἑαυτὸν «Ἀρχιστράτηγον καὶ διοικητὴν ἀπάσης τῆς Κρήτης». Ἡ δὲ δολοφονία τοῦ Ἀντωνίου Μελιδώνη, ὄντος τῶν ἐπιτυχεστάτων ἡγετῶν, ὑπὸ ζηλοτύπου Σφακιανοῦ ἀρχηγοῦ, ἔτι μᾶλλον ἐξησθένησε τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα. Διὸ ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν νῆσον ἄλλος διοργανωτής. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς συγχύσεως ταύτης ἠγκυροβόλησεν ἐν Σούδα στόλος αἰγυπτιακός. Τότε οἱ Σφακιανοὶ, οἵτινες εἶχον κάμει ἔναρξιν τῆς ἐπανάστασεως, ἀπεφάσισαν καὶ νὰ διευθύνωσιν αὐτὴν, ὁ δὲ ἀπόγονος τοῦ οἴκου

τῶν Κομνηνῶν, «τεθεὶς μεταξὺ τῆς τίγρεως καὶ τοῦ πάνθηρος», ἔφυγεν εἰς τὴν Μελίτην. Ἄντ' αὐτοῦ δ' ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον ὁ Ἐμμανουὴλ Τομπάζης, γόνος γνωστοῦ οἴκου τῆς Ὑδρας, καὶ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα ἀρμοστοῦ. Εἶνε δὲ αὕτη ἡ πρώτη χρῆσις τῆς ἤδη παρὰ τοῖς Ἰονίοις ἐθιζομένης λέξεως ταύτης, ἣτις ἀπέβη ἔκτοτε συνήθης πρὸς δήλωσιν τοῦ διοικητοῦ τῆς ἐλληνικῆς μεγαλονήσου.

Πετρόμπεης.

Ἐν τούτοις δ' εἶχεν ἐκπνεύσει ἡ προθεσμία τοῦ ἐλληνικοῦ νομοθετικοῦ σώματος, καὶ κατ' ἀκολουθίαν συνῆλθεν ἐν Ἄστρει παρὰ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον ἀρχομένου τοῦ 1823 δευτέρα Ἐθνικὴ συνέλευσις. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπήγαγεν αὕτη ὀλίγας μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, εἶτα δὲ διώρισε νέον Ἐκτελεστικὸν ἐκ πέντε ἀνδρῶν, ὢν πρόεδρος ἀνεδείχθη ὁ Πετρόμπεης, τοῦ Μαυροκορδάτου ὑποβιβασθέντος εἰς γραμματέα τῆς ἐπικρατείας, τοῦ

δ' Ὑψηλάντου ὅλως παραγκωνισθέντος. Ἄλλ' ἀτυχῶς αἱ ἐν Ἄστρει συζητήσεις ἐπέτειναν τὰς διαφορὰς τὰς ἤδη ὑφισταμένας μεταξὺ τῆς φατρίας τῶν προκρίτων, ἧς ἠγεῖτο ὁ Πετρόμπεης, καὶ τῆς τῶν μαχητῶν, ὧν ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης. Ἄφ' ἑτέρου δὲ ἀντιζηλιαὶ ἐπαρχιακαὶ καὶ προσωπικαὶ ἐν μέσῳ τῶν τάξεων ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων δὲν μετεβλήθη, ὡς οὐδ' ἡ τοπογραφία, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἶχε δὲ ἤδη καταστῆ καταφανὲς, ὅτι ξένος ἡγεμὼν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἢ μόνη κορυφὴ τοῦ νέου ἐλληνικοῦ κράτους, ἐπειδὴ οὐδεὶς Ἕλληνα ἤθελε συναινέσει νὰναγνωρίσῃ ἄλλον Ἕλληνα ὡς κυρίαρχον ἑαυτοῦ. Ἐκτοτε δὲ ἤρχισαν στρεφόμενοι οἱ ὀφθαλμοὶ εἰς τὸν πάντοτε πρόχειρον οἶκον τοῦ σαξονικοῦ Κοβούργου, οὗ εἰδικὸς προορισμὸς εἶνε νὰ προμηθεύῃ ἡγεμόνας οἰουδήποτε θρησκευματος δι' οἰονδήποτε θρόνον. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις εἶχε γείνει φανερόν, ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη ἐν τῇ ἐσπερία Εὐρώπῃ ἐμελλε τέλος νὰναγκάσῃ τὰς κυβερνήσεις νὰ στρέψωσι τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Ἑλλάδος. Ἑλληνικὴ ἐπιτροπεία συνέστη ἐν Λονδίῳ καὶ ἦλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ. Καὶ ἠρνήθη μὲν τὸ ἐν Οὐηρῶνι συνέδριον νὰ δεχθῆ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Ἑλλάδος ἄλλ' ὁ Γεώργιος Κάνιγγ, ὅστις εἶχε διαδεχθῆ ἐν Ἀγγλίᾳ τὸν Castlereagh ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ἦτο γνωστὸς ἐπὶ φιλελληνικαῖς συμπαθείαις. Καὶ δὴ ἀνεγνώρισε τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐμπολέμους, καὶ ὥρισε τὸν Κάλαμον, ἐν τῶν νησιωτικῶν ἐξαρτημάτων τῶν Ἰονίων νήσων, ὡς ἄσυλον τῶν προσφύγων. Καὶ τὰ μὲν αὐστηρὰ μέτρα τοῦ σὶρ Θωμᾶ Μαϊτλανδ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ παρεμποδίσωσι τοὺς Ἰονίους ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιδειξῶσι τὰς συμπαθείας αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἠπείρῳ ὁμοεθνεῖς Ἕλληνας. Ἄλλ' ἡ παραβίασις τῆς οὐδετερότητος τῆς Ἑπτανήσου ἐν Κυθήροις, Ζακύνθῳ καὶ Ἰθάκῃ ἐτιμωρήθη αὐστηρῶς, καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα θανάτωσις Ἰονίων τινῶν κατέστησε τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν ἀντιδημοτικὴν. Ἐξ ἑτέρου δ' ἡ Ῥωσία ἀπεγοήτευε πάντα τὸν πιστεύοντα ἀκόμη εἰς τὴν εὐλικρίνειαν τοῦ φιλελληνισμοῦ αὐτῆς διὰ τῆς γενομένης ὑπ' αὐτῆς τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1824 προτάσεως περὶ ἰδρύσεως τριῶν κηχωρισμένων ὑποτελῶν ἐλληνικῶν ἡγεμονιῶν, τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, περιλαμβανούσης τὴν Θεσσαλίαν, Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν, τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, συνισταμένης ἐκ τῆς ἠπείρου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῆς δυνατῆς προσθήκης τῆς Κρήτης ὑπὸ

ἀρχοντας ἐπιχωρίους διοριζομένους ὑπὸ τοῦ σουλτάνου καὶ τελούντας φόρον εἰς αὐτόν. Ἡ τοιαύτη διαρρύθμισις, καίπερ ἔχουσα τὸ πλεονέκτημα τῆς συμπεριλήψεως τῆς ἠπείρου καὶ τῆς Κρήτης, ἐξήρει τὸ Αἰγαῖον, ἐν ᾧ ἄλλως ἐμελλον νὰποκατασταθῶσι τὰρχαῖα αὐτοῦ κοινοτικὰ προνόμια, καὶ ἐμελλε νὰφήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἐν ἣ καταστάσει αἱ παρίστριοι ἡγεμονίαι, ἀσθενῆ, διηρημένην καὶ ἐξηρητημένην ἀπὸ τῆς Ῥωσίας. Μόνοι δ' ἐμελλον νὰποκομίσωσιν ὄφελος οἱ προεξάρχοντες ἐλληνικοὶ οἴκοι, οἵτινες, καθ' ἃ οἱ Φαναριῶται ἐν τῇ Μολδαβίᾳ καὶ τῇ Βλαχίᾳ, ἤθελον ἀποβλέπει πρὸς τὸν σουλτάνον χάριν προαγωγῆς, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ὃν ἡ Ῥωσία ὑπεδείκνυεν ὡς τὸν συνήγορον τῶν τριῶν ἡγεμονιῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐμελλε νὰ εἶνε δημιουργημ' αὐτῆς.

Αἱ δὲ στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ 1823 ὑπῆρξαν ἥττον σπουδαῖαι τῶν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τοῦ ἔτους παρέλυσεν τοὺς Τούρκους ἡ πυρκαϊὰ τοῦ ναυστάθμου Κωνσταντινουπόλεως, ἀποδοθεῖσα εἰς τοὺς γενιτσάρους, ἐπιδιώκοντας τὴν εὐρεσιν προφάσεως πρὸς ἀναβολὴν τῆς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων στρατείας αὐτῶν. Ἄλλ' οὐχ ἥττον ὁ σουλτάνος ἦτο τότε ἀπηλλαγμένος τῶν ἐνοχλήσεων τοῦ κατὰ τῆς Περσίας πολέμου, ὅστις εἶχεν ἀναγκάσει αὐτόν μέχρις ὥρας νὰ μάχεται ἐν τε Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Οἱ στρατηγοὶ δ' αὐτοῦ κατέστειλαν τὰ λείψανα τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπαναστάσεως, ὑποτάξαντες τὸ Τρίκερι, καὶ ἐδήωσαν τὸ χωρίον Καστρὶ, ὅπερ ἀπέκρυπτε τότε τοὺς θησαυροὺς τῶν Δελφῶν, οἵτινες ἀπεκαλύφθησαν πρὸ τινῶν ἐτῶν, τοῦ χωρίου μετοικισθέντος εἰς ἄλλην γείτονα θέσιν. Ἐκ δὲ τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Σκόδρας στρατιᾶ, συνισταμένη ἐκ Μουσουλμάνων Γκέγκηδων καὶ ἐκ καθολικῶν Μιρδιτῶν, οἵτινες πάντοτε ὑπῆρξαν πρόθυμοι νὰ μάχωνται ἐναντίον τῶν ὀρθοδόξων, κατέβη εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης ἐναντίον τῶν βορείων ἐκείνων Ἀλβανῶν παρὰ τὸ Καρπενήσιον τῇ 9 Αὐγούστου, ἐφονεύθη ὁ Σουλιώτης ἥρωσ Μᾶρκος Βότσαρης. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ μετηνέχθη καὶ ἐτάφη ἐν Μεσολογγίῳ ἐν μέσῳ καθολικοῦ θρήνου. Ὁ δὲ τάφος αὐτοῦ κεῖται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐν τῷ κατὰ τὴν πόλιν ἐκείνην Ἠρώφ, ὅπου ἤδη πρὸ μακροῦ ἦτο προωρισμένον νὰ ἐγκαταμείνη κειμένη ἢ καρδία ἀνδρὸς ἔτι μεγαλειτέρου. Ἦτο δ' οὗτος ὁ λόρδος Βύρων.

Ὁ Βύρων εἶχε φθάσει εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὸν αὐτὸν ἐκείνον μῆνα, καθ' ὃν ἀπέθανεν ὁ Βότσαρης, καὶ ἡ ἐνεργὸς αὐτοῦ συμμε-

τοχὴ εἰς τὴν ἄμυναν τῆς Ἑλλάδος συνετέλεσε σχεδὸν εἶπερ τι καὶ ἄλλο γεγονός εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ δημοφιλῆ τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα ἐν Εὐρώπῃ. Δὲν ἦτο δ' ὁ μέγας ποιητὴς ξένος πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἢ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Καὶ δὴ πρὸ δώδεκα ἐτῶν εἶχεν ἐκινάξει ἀπὸ τῶν ἔνδον τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους, μετεσκευασμένου εἰς σπουδαστήριον Καπουκίνων μοναχῶν, τὴν «Κατάραν τῆς Ἀθηνᾶς» ἐναντίον τοῦ λαφυραγωγήσαντος τὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθε-

Ἐπιγραφή: Ἐπιγραφή νεαρῆς Ἑλληνίδος ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μάρκου Βότσαρη ὑπὸ τοῦ Γάλλου γλύπτου David d' Angers ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας.

νῶνος Ἐλγίνου. Εἶχε μεταφράσει τὸν περιώνυμον Θούριον τοῦ Ῥήγα, καὶ ἦλθε τώρα καὶ πάλιν, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ἠδύνατο οὐ μόνον νὰ ὑμῆ τὰς ἀρετὰς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ νὰ μιμῆται αὐτάς. Ἀληθῶς ὁ λόρδος Βύρων, καίπερ ὢν ποιητὴς, δὲν ἦτο ὄνειροπόλος. Δὲν ἀπεβιάσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα προδιατεθειμένος νὰ εὕρῃ αὐτὴν οἰκουμένην ὑπὸ τῶν δυσευρέτων ἡρώων τοῦ Πλουτάρχου, ἀλλὰ προσεδόκα νὰ ἴδῃ τοὺς Ἕλληνας οἷους εἶχον μεταβάλει, ὡς εἰκὸς, αἰῶνες ὅλοι τουρκικῆς κυριαρχίας. Κατ' ἀκολουθίαν οὔτε ἀπεθα-

ρύνθη οὔτε ἀπηγοητεύθη, ὅτε ἀνέλαβε νὰ συμπράξῃ μετ' ἀνδρῶν, οἵτινες οὔτε ἅγιοι ἦσαν οὔτε σοφοί, ἀλλ' ἀνθρώπινα ὄντα μόλις που χειραφετηθέντα ἀπὸ τύπου πολιτεύματος ἐξαχρειοῦντος τὰ ἦθη, οὐ δὲν εἶχεν εὐρεθῆ ἀκόμη τὸ κατάλληλον ἀντίρροπον. Ὅπως δὲ μὴ ἐκτεθῆ προσχωρῶν εἰς τινὰ τῶν πολιτικῶν φατριῶν πρὶν ἢ σπουδάζῃ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, διέμεινε ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ἐν Κεφαλληνίᾳ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχον διεξαχθῆ διαπραγματεύσεις περὶ ἐλληνικοῦ δανείου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη σκέψις τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ὑπάρξει νὰ λάβωσι χρήματα διὰ τῆς εἰς τὸ τάγμα τῶν ἵπποτῶν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἀποδόσεως τῆς Ῥόδου, τῆς προτέρας αὐτοῦ ἕδρας, καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς προσωρινῆς παραχωρήσεως τῆς Σύρου καὶ τριῶν μικροτέρων νήσων. Ἀλλ' ἡ ἰδέα τῆς ποιητικῆς ἐκείνης ἀναγεννήσεως τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος ἐγκατελείφθη χάριν πρακτικωτέρων σχεδίων, δι' ὧν ἐπετεύχθη ἡ ἐκ Λονδίνου λήψις ὀνομαστικοῦ ποσοῦ ὀκτακοσίων χιλιάδων λιρῶν στερλινῶν, περιορισθειῶν πράγματι εἰς μόναν διακοσίαν ὀγδοήκοντα χιλιάδας.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ λόρδος Βύρων εὕρισκετο ἐν Κεφαλληνίᾳ, οἱ Ἕλληνες κατῴρθωσαν δύο τινά. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἀνέκτησαν τὸν Ἀκροκόρινθον, ἐν δὲ τῇ δυτικῇ ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ. Ἀλλ' ἡ διχόνοια μεταξὺ τῆς στρατιωτικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς φατρίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ εἶχεν ἐξελιχθῆ εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, ἦτο δὲ αὕτη ἡ πρώτη, ἀλλ' οὐχὶ ἡ τελευταία περίστασις, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἐμάχοντο καθ' Ἑλλήνων ἀντὶ νὰ συμπράξωσιν ἐν ἐνιαίᾳ ἐπιθέσει ἐναντίον τοῦ κοινῆς πολεμίου. Ἡ ἀδελφοκτόνος δ' αὕτη πάλη, ἣν ὁ λόρδος Βύρων ἐπειράθη νὰ καταστείλῃ, προεκλήθη ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅστις δίκην ἄλλου Κρόμβελλ ἔστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πάνον, ὅπως διαλύσῃ δι' ἐνόπλου βίας τὴν συνέλευσιν τὴν τότε ἐδρεύουσιν ἐν Ἀργεῖ. Ἀλλὰ πολλοὶ τῶν πληρεξουσίων συνῆλθον καὶ πάλιν ἐν τῷ ἀπέναντι τῆς Ὑδρας κειμένῳ Κρανιδίῳ, ἐκήρυξαν τὴν κατάργησιν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, καὶ διώρισαν ἀντ' αὐτοῦ ἄλλους ἄνδρας ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ὑδραίου Γεωργίου Κουντουριώτου. Οὕτως ἡ Ἑλλὰς εἶχε δύο ἐχθρικὰς πρὸς ἀλλήλας κυβερνήσεις, τὴν μὲν ἐγκαθιδρυμένην ἐν Κρανιδίῳ καὶ ὑποστηριζομένην ὑπὸ τῶν ἐφοπλιστῶν τῶν ναυτικῶν νήσων Ὑδρας καὶ Σπετσῶν, τῶν προκρίτων καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τὴν

δὲ ἐδρεύουσιν ἐν Τριπόλει καὶ ἀναρτῶσαν τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν γενναιότητα τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀπαδῶν. Ἡ πάλῃ δὲ αὕτη προέβαινε ἀξάνουσα, ὅτε τῇ 24 Ἰανουαρίου ὁ λόρδος Βύρων ἐφθασεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον· ὁ τι δ' ἐκεῖνος καὶ εἶδε καὶ ἤκουσεν ἐπεβεβαίωσε τὴν γνώμην αὐτοῦ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν ἀνάγκην πρακτικῶν μεθόδων διοικήσεως ἀντὶ τῶν θεωριῶν τοῦ Βένταμ. Ἐφάνη εἰς αὐτὸν, ὅτι ἡ ἔκδοσις ἐφημερίδων, ἦν συντόμως συνίστα ὁ μετ' αὐτοῦ συμπαριστάμενος

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Λέστερ Σταγχόουπ, ὁ ἀποκληθεὶς «τυπογραφικὸς συνταγματάρχης», ἔμελλε νὰ ἐξερεθίσῃ τὸν φατριασμὸν πολὺ μᾶλλον ἢ νὰ φωτίσῃ τὰ πνεύματα ἐκείνων ὅσοι ἠδύναντο νὰ αναγινώσκωσιν αὐτάς. Ἄλλ' ὁ Σταγχόουπ ἐπέμεινε εἰς τὴν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐλβετοῦ δημοκρατικοῦ Μάγερ ἔκδοσιν τῆς πρώτης ἐπὶ ἐλληνικοῦ ἐδάφους ἐκδοθείσης ἐλληνικῆς ἐφημερίδος, ἀν' ἐξαιρέσωμεν ὀλίγα φύλλα ἐκδοθέντα πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐν Καλάμαις ὑπὸ τὸν τίτλον Σάλπιγξ ἐλληνική. Οὕτως ἐν μέσῳ τῶν τελμάτων τοῦ Μεσολογγίου ἔγεινε τῇ 31 Δεκεμβρίου 1822 διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν¹ ἡ ἔναρξις τοῦ τύπου ἐκείνου, ὅστις εἶνε τῶν χαρακτηριστικωτάτων ἰδιοτήτων τοῦ νέου ἐλληνικοῦ βίου. Ἄλλ' ὁ Βύρων δὲν ἔζησεν ἀτυχῶς, ὅπως ἴδῃ τὴν κατάπαισιν τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἐμφυλίου πολέμου, ὃν εἶχεν ἀποπειραθῆ νὰ καταστείλῃ, ἀποθανὼν τῇ 7 Ἀπριλίου 1829 ἐν Μεσολογγίῳ, ὅπου ἀναπαύεται μέχρι τῆς σήμερον ἡ καρδιά αὐτοῦ. Εἶχεν ἀφιερῶσει εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος τὸν χρόνον, τοὺς πόρους καὶ τέλος τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἡ δ' Ἑλλὰς

¹ Μέρος τοῦ πιεστηρίου τῆς ἐφημερίδος ταύτης φυλάσσεται ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορικῆς καὶ ἔθνολογικῆς ἐταιρείας.

οὐδέποτε ἔλησμόνησε τὰς μεγάλας αὐτοῦ ὑπηρεσίας. Καὶ ὁ μὲν ἱστορικὸς Σπυρίδων Τρικούπης, ὢν καὶ αὐτὸς γέννημα τοῦ Μεσολογγίου, ἐξεφώνησεν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ ἐπικήδειον λόγον, ὅστις θεωρεῖται πρότυπον ἐλληνικῆς λογογραφίας. Ἀνδριάντες δ' ἰδρύθησαν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ, ὁδοὶ ὠνομάσθησαν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν πολλαῖς ἀπομεμακρυσμέναις νήσοις, ἐν πολλοῖς ὄρεινοῖς χωρίοις γίνεται ἀκόμη λόγος περὶ τοῦ Βύρωνος ὡς εἰ εἶχεν ἀποθάνει χθὲς μόλις. Ἀποτελοῦσι δὲ ταῦτα πάντα εὐτυχῆ ἐξαιρέσιν τοῦ κυνικοῦ ἀξιώματος τοῦ λόρδου Σώλσμπαρν, καθ' ὃ ἐν τῇ διεθνεί πολιτικῇ δὲν ὑπάρχει εὐγνωμοσύνη.

Πρὶν ἢ δὲ λήξῃ τὸ ἔτος 1824 ἐξεργάγη δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος, καθ' ὃν τὸ ἀγγλικὸν δάνειον ἀντὶ νᾶφιερῶθῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἄμυναν καὶ μόνην διεσπαθήθη εἰς φατριαστικὰς ἀντιζηλίαις. Ὁ δὲ πόλεμος τῶν προκρίτων οὗτος προεκλήθη ἐκ τῆς ἀντιπαθείας, ἣν ἠσθάνθησαν οἱ Πελοποννήσιοι κατὰ Ἐκτελεστικοῦ, οὗ τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν προήρχοντο ἐκ τῶν ναυτικῶν νήσων καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἠγέται δὲ τῆς πελοποννησιακῆς φατρίας ἦσαν ὁ ἐκ Καλαβρυτῶν Ἀνδρέας Ζαΐμης, γόνος οἴκου παρασχόντος οὐκ ὀλίγους πολιτευτὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὁ ἐξ Αἰγίου Ἀνδρέας Λόντος, φίλος τοῦ Βύρωνος, ὅστις εἶχεν εὐωχηθῆ μετ' αὐτοῦ, ὅτε ἦσαν νέοι. Μετ' αὐτῶν δὲ συνέπραττεν ὁ ἐκ Γαστούνης τῆς Ἠλείας Γεώργιος Σισίνης ἢ Σεσίνης, οὗ τὸ ὄνομα δηλοῖ τὴν ἐκ Βενετῶν καταγωγὴν, καὶ ὅστις ἀπὸ τῆς γείτονος Γλαρέντζης παίζων ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν «Δοῦκα τῆς Γλαρέντζης» καὶ διητᾶτο ἀνταξίως Τούρκου πασσᾶ. Ψυχὴ δὲ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἦτο ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, ὁ μέλλων πρωθυπουργὸς καὶ διπλωμάτης, γέννημα τοῦ χωρίου τῆς Ἠλείου Συρράκου, ὅστις εἶχεν ἀρχίσει τὸ στάδιον αὐτοῦ ὡς ἰατρὸς τοῦ Μουχτάρ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, καὶ εἶχε διδαχθῆ τὸ πολιτεύεσθαι ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Ἰωαννίνων. Εἶχε δὲ ἤδη ὁ Κωλέττης μετᾶσχει τῆς ἐπαναστάσεως ἐνεργῶς. Καὶ δὴ, ἀφ' οὗ πρῶτον

Ἀνδρέας Ζαΐμης.

παρώρμησεν εἰς ἀποστασίαν τὴν γενέτειραν, εἶχε γεῖνει ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ἰσχύοντος τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου. Ἄλλ' ὁ πρῶν ἰατρὸς ἐκεῖνος ἦτο πολιευτὴς μᾶλλον ἢ στρατιώτης, καί-τοι δὲ μικρᾶς ἠξιώθη φήμης ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν, ἢ ἀξία αὐτοῦ ἀνέδειξεν αὐτὸν μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, οὗ πρόεδρος ἦτο ὁ Κουντουριώτης. Τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην κατέχων κατώρθωσε διὰ τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ νὰ συντριψῇ τοὺς ἀποστατήσαντας προκρί-τους. Καὶ ὁ μὲν Κολοκοτρῶ-νης, ὅστις εἶχε προσέλθει εἰς αὐ-τοὺς ἐφυλακίσθη ἐν Ὑδρα, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Πᾶνος ἐφρονεύθη, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος ἀπέδρα-σαν διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλ-που, καὶ ὁ Γεώργιος Σισίνης φυγὼν εἰς Ζάκυνθον δὲν ἔγινε δεκτὸς ὑπὸ τῶν Ἄγγλων. Οὕ-τως ὁ πόλεμος τῶν προκρί-των ἐπερατώθη διὰ τῆς τελείας αὐτοῦ ἀποτυχίας.

Γεώργιος Σισίνης.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ Ἕλλη-νες ἠγέται ἀντηγωνίζοντο πρὸς ἀλλήλους ἐνεφανίσθη ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ὕδασι νέος φοβερὸς ἐχθρὸς. Ὁ Μαχμουτ Β', βλέ-πων τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ ὅπως ἀντιμετώπιση μονομερῶς τοὺς ἀποστάτας, ἠναγκάσθη νὰ ζη-τήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ ὑποτε-

λοῦς πασσᾶ τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἄλῃ, Ἄλβανοῦ, ὅστις ἐκ τῆς καπνεμπορίας ἐν τῇ πατρίᾳ Καβάλλα εἶχεν ἀναρριχηθῆ εἰς τὸ ἀξίωμα νέου Φαραώ. Εἶχε δὲ ἤδη ὁ Μαχμουτ μεταχειρισθῆ αὐτὸν ἐναν-τίον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Βαχαβιτῶν, ὀπαδῶν νέας αἱρέσεως τοῦ μωα-μεθανισμοῦ. Τώρα δ' ἐξητήσατο παρ' αὐτοῦ νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν πρὸς καθυπόταξιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ διώρισε πασσᾶν τῆς Πελοπον-νήσου τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰβραῖμ. Ἄλλὰ πρὸ πάσης ἄλλης ἐπιχειρή-σεως ἀπεφασίσθη ἢ συντριβῆ τῶν ἐπαναστατῶν τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς Κάσου. Καὶ τὰ μὲν μικρὰ Ψαρὰ εἶχον ἀποκτήσει παγκόσμιον

φήμην ὡς φυτώριον εὐθαρσῶν καὶ ἐμπείρων ναυτῶν, ἢ δὲ Κάσος εἶχε χρησιμεύσει ὡς ὄρμητήριον πρὸς συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης. Ἀμφότεραι δ' αἱ προκαταρκτικαὶ αὐταὶ ἐπιχειρήσεις ἐξετελέσθησαν ἐπιτυχῶς. Ὁ μὲν ἄλβανικὸς στρατὸς τοῦ πασσᾶ τῆς Αἰγύπτου ἐξετέλεσε νυκτερινὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς τραχείας Κά-σου, ἐφόνευσε τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς πρεσβύτιδας καὶ ἀπήγαγεν εἰς δουλείαν τὰς νεαρὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά. Οἱ δὲ Τοῦρκοι στρα-τιῶται τοῦ καπετὰν πασσᾶ σχεδὸν παντελῶς ἐξωλόθρευσαν τοὺς ἄρρενας οἰκήτορας τῶν Ψαρῶν, αὐξηθέντας ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ὑπὸ τῶν ἐκ Χίου προσφύγων, ἑκατοντάδες δὲ κεφαλῶν καὶ ὠτων τῶν σφαγέντων ἐξετέθησαν μετὰ πομπῶδους ἐπιγραφῆς εἰς θέαν τῶν πιστῶν τοῦ Μωάμεθ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ δ' ἐπιζήσαντες ἔφυγον εἰς τὴν Αἴγιναν, τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Σύρον, ἔνιοι δ' αὐτῶν ἴδρυσαν ἐν ἧ θέσει ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἐρέτρια ἀποικίαν, ἣν ἐκάλεσαν Νέα Ψαρὰ. Εἰς τὰ δύο ταῦτα κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος κατε-νεχθέντα ἀλλεπάλληλα τραύματα ἐπηκολούθησε σειρὰ ὅλη ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων, αἵτινες ἐπεβράδυναν τὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἄφι-ξιν τοῦ Ἰβραῖμ. Κατὰ δὲ τὸν πλοῦν ὁ Ἰβραῖμ προσωρμίσθη εἰς τὴν Σοῦδαν· ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ ποβιθασθῆ εἰς τὴν Κρήτην, ἐπειδὴ ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις εἶχε κατασταλῆ κατ' ἐκείνον τὸν χρό-νον ἔνεκα τῆς εἰσορμήσεως τοῦ ἐξ Αἰγύπτου στρατοῦ καὶ τῆς ἐκ νέου ἀναφανείσεως φιλοδοξίας τῶν Σφακιανῶν. Ὁ Τομπάζης εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν νῆσον, καὶ ἐν μέσῳ φρικτῶν ὤμοτήτων, οἷα ἢ ἀπό-πνιξις ἑκατοντάδων Χριστιανῶν διὰ καπνοῦ ἐν τινι σπηλαίῳ, ἢ κρη-τικὴ ἐξέγερσις εἶχεν ἐκπνεύσει τὸ θέρος τοῦ 1824. Οὕτως ὁ Ἰβραῖμ ἠδυνήθη νὰ συνεχίσῃ τὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον πλοῦν. Διὰ δὲ τῆς ἀποβιβάσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἄλλοτε βενετικὴν ἀποικίαν Μεθώνην τῇ 12 Φεβρουαρίου 1825 ἤρχισεν ἡ δευτέρα φάσις τοῦ πολέμου.

Ἡ πρώτη δ' ἐνέργεια τοῦ Ἰβραῖμ ἐστράφη κατὰ τῶν δύο φρου-ρίων τῶν δεσποζόντων τοῦ κόλπου τοῦ Ναβαρρίνου, τοῦ Νεοκά-στρου κατὰ τὸν νότιον εἰςπλοῦν καὶ τοῦ Παλαιοκάστρου κατὰ τὸν βόρειον. Ἄλλὰ κατέστη πρόδηλον, ὅτι ἡ κλεις τῆς θέσεως ἐκείνης ἦτο ἢ νησίς Σφακτηρία, ἣτις κεῖται δίκην τεραστίας φαλαίνης ἐναντι τοῦ κόλπου καὶ τὴν ἐσχάτην ὥραν εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ Μαυ-ροκορδάτου δι' ἐκλεκτοῦ στίφους μαχητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐκ Πεδε-μοντίου φιλλέλην κόμης Σανταρόζας, ὅστις ἐξορισθεὶς ἔνεκα τῶν ἀποπειρῶν αὐτοῦ περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς ἰδίας πατρίδος εἶχεν

ἔλθει, ὅπως ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Μία δ' ὥρα ἤρκεσε πρὸς ἄλωσιν τῆς ἱστορικῆς ταύτης νήσου, ἥτις πρὸ εἴκοσι καὶ τριῶν ἑκατονταετηρίδων εἶχε παραστῆ μάρτυς τῆς ἥττης τῶν Σπαρτιατῶν, ἣν ἀπηθανάτισεν ὁ κάλαμος τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ δὲ Ἰταλὸς ἱστορικὸς τῆς νέας ἐν Σφακτηρίᾳ μάχης δὲν ἠδυνήθη μὲν ν' ἀμιλληθῆ πρὸς τὴν τέχνην τοῦ μεγάλου Ἑλλήνος συγγραφέως, ἀλλὰ τοῦλάχιστον εὔρεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ συμπολίτου Σανταρόζα ἥρωα ἀντάξιον νὰ ταχθῆ παρὰ τὸ πλευρὸν οἰουδήποτε Σπαρτιάτου. Καίπερ τραυματισθεὶς ὁ Σανταρόζας ἠρνήθη νὰ ὑποκύψῃ, καὶ ἡ μνήμη αὐτοῦ ὁμοῦ μετὰ τῆς τοῦ Ὑδραίου Τσαμαδοῦ, τοῦ πεσόντος μετ' αὐτοῦ, συνδέεται διὰ παντὸς μετὰ τοῦ κόλπου τοῦ Ναβαρρίνου. Καὶ μνημεῖον μὲν ἐγερθὲν αὐτόθι εἰς αὐτὸν διασώζει τὴν ἀνάμνησιν αὐτοῦ, μετὰ δὲ ἐβδομήκοντα καὶ δύο ἔτη ὁ ἥρωισμὸς τοῦ Σανταρόζα ἐνέπνευσεν ἄλλον τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ, τὸν Ἀντώνιον Φράττην, πεσόντα ἐν τῇ ἀτυχεῖ μάχῃ τοῦ Δομοκοῦ. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος κατώρθωσε νὰ σωθῆ μετὰ δυσκολίας. Ἡ ἄλωσις τῆς Σφακτηρίας ὑπῆρξε τὸ προανάκρουσμα τῆς συνθηκολογίας τοῦ τε Νεοκάστρου καὶ τοῦ Παλαιοκάστρου. Τὰς δὲ ἀτυχίας ταύτας ἐξεδίχισε μόνον ἡ ὑπὸ τοῦ Μιαούλη ἐν Μεθώνῃ καταστροφή μέρους τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου. Ἄλλ' ἡ ἀπώλεια τοῦ Ναβαρρίνου συνεπέφερε τοῦλάχιστον ἐν ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα, τὸ ὅτι ἔπεισε τὸ Ἐκτελεστικὸν περὶ τῆς ἀνάγκης ὁμονοίας. Ὁ Κουντουριώτης εἶχεν ἐπιδείξει τοιαύτην ἔλλειψιν δραστηριότητος ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ πρὸς ἄμυναν τῆς σπουδαίας ἐκείνης θέσεως, ὥστε ἀπέβη αἰσθητὸν, ὅτι ἡ Πελοπόννησος ὄφειλε νὰ τύχῃ τῆς ἀμύνης τῶν Πελοποννησίων ἀρχηγῶν. Κατ' ἀκολουθίαν ἐδόθη ἀμνηστία εἰς τοὺς ἠττημένους τοῦ τελευταίου ἐμφυλίου πολέμου, καὶ οἱ ἐξόριστοι πρόκριτοι ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης διωρίσθη ἀρχιστράτηγος τῆς Πελοποννήσου.

Ἄλλ' ἐν τούτοις ἐξηκολούθησαν αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Αἰγυπτίων. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Δικαῖος, γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα Παπαφλέσσας, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει ὁ δραστηριώτατος τῶν ἐταίρων τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλ' ὃν ἡ εὐψυχία καὶ τὸ ἄστατον τοῦ βίου εἶχον ἀναδείξει τὸν Ἀλκιβιάδην τῆς ἐπαναστάσεως, κατενικήθη μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν εἰς Μανιάκῃ· ὁ Κολοκοτρώνης ἠττήθη ἐν τοῖς στενοῖς τοῦ Μακρουπλαγίου, τοῦ θεάτρου πολλῶν μαχῶν· ὁ δὲ Ἰβραῖμ παρὰ τὴν ἠτταν αὐτοῦ παρὰ τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης

ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου ὤδευσε πρὸς τὸ Ναύπλιον, ὅπερ ἦτο τότε ἡ ἔδρα τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἄλλ' οἱ Αἰγύπτιοι ἠδυνάτουσαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ ὄχυροῦ ἐκείνου φρουρίου· διὸ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Τρίπολιν, ἐκεῖθεν δὲ νικήσαντες καὶ πάλιν τὸν Κολοκοτρώνην, προεχώρησαν δηοῦντες τὴν Πελοπόννησον διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, καὶ ὁ Ἰβραῖμ ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ διαπεραιωθῆ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ παραστῆ εἰς τὴν δευτέραν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, τὸ ἥρωικώτατον τῶν ἐπεισοδίων τοῦ ὅλου πολέμου.

Ὁ Ῥεσίτ πασσᾶς, ὁ νικητὴς τοῦ Πέτα, εἶχεν ἀρχίσει τὴν πολιορκίαν ταύτην ὑπερμεσοῦντος τοῦ Ἀπριλίου, ἀλλὰ μόνον μετὰ τὴν ἀφιξίν τεῦ τουρκικοῦ στόλου κατὰ τὸν Ἰούλιον αἱ πρόοδοι αὐτοῦ ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε νὰ προβῆ εἰς πρότασιν ὄρων πρὸς τοὺς πολιορκουμένους. Ἄλλ' αἱ προτάσεις αὐτοῦ ἀπερρίφθησαν, καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου διέλυσε τὰ τουρκικὰ πλοῖα, ἦρε τὸν κατὰ θάλασσαν ἀποκλεισμὸν καὶ ἤγαγεν εἰς ἐπανάληψιν τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῆς πόλεως. Θὰ ἦτο δὲ κατορθωτὸν τότε, ἐπειδὴ οἱ πολιορκηταὶ εἶχον ἀποβάλει τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, νὰποκόψωσι τὴν κατὰ γῆν ἐπικοινωνίαν αὐτῶν. Ἀλλὰ, καίτοι ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης παρεκώλυσε τινὰς τῶν ἐπικουριῶν αὐτῶν, οἱ ἠγέται τῶν ἐπαναστατῶν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ὀλίγα ἔπραξαν πρὸς διάσωσιν τοῦ Μεσολογγίου. Τούτων ὁ περιφανέστατος, ὁ Ὀδυσσεὺς, εἶχε τύχει τρομεροῦ θανάτου. Ὁ ἄλλοτε εὐνοούμενος ἐκεῖνος τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ εἶχεν ἐξεγείρει ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἐμηχανᾶτο νὰ λάβῃ χάριν ἑαυτοῦ ἐπαρχίαν τινὰ παρὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐφαίνοντο ἐκτιμῶντες εὐλόγως τὴν δεξιότητ' αὐτοῦ πολὺ πλέον τοῦ ἑλληνικοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Τέλος δ' ἐπιταθειῶν τῶν ὑπονοιῶν, ὁ Ὀδυσσεὺς ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ εἰς τὸν Γκούραν, τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ ὑπασπιστήν. Ὁ πρότερον κύριος τῶν Ἀθηνῶν ἐσύρθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἐν μέσῳ τῶν ἀρῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ καθειρῆθη ἐντὸς τοῦ φραγκικοῦ πύργου, ὅστις ἴστατο τότε πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τῆς κοινῶς καλουμένης Ἀπτέρου. Ἐκεῖ δὲ τῇ 4 Ἰουλίου εὐρέθη κείμενον κάτωθεν τοῦ πύργου τὸ πτώμα αὐτοῦ, πεσόντος θύματος οὐχὶ πτώσεως, καθ' ἃ διετείνοντο, ἀλλὰ τῆς χειρὸς τοῦ φρουροῦ αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν πύργος καὶ ὁ προμαχὼν ἐφ' οὗ ἦτο ἐκτισμένος ἐξέλιπον ἔκτοτε· ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρῆτσου κατέχει μέχρι καὶ τοῦ νῦν ἐξαίρετον θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πόλεως, ἣν ἄλλοτε εἶχε κυβερνήσει, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου προτομῆ

αὐτοῦ ἴσταται νῦν ἐν τῷ στενῷ ἐκείνῳ τῆς Γραβιάς, ὅπερ εἶχε μεταβάλλει εἰς νέας Θερμοπύλας, ἐπιτελέσας κατόρθωμα ὅλως ἀντίθετον τῶν περὶ προδοσίας αὐτοῦ ὑπονοιῶν. Ὁ δ' ἐπ' ἀδελφῇ Ἄγγλος αὐτοῦ γαμβρὸς Τρελώνης διέτριψεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ Κωρυκίῳ ἄντρῳ, τῷ ἀσύλῳ τοῦ Ὀδυσσεῶς, ὅπου δύο Ἄγγλοι τυχοδιῶκται ἀπεπειράθησαν νὰ δολοφονήσωσι τὸν φίλον ἐκείνον τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τῆς Ἀγγλίας Shelley.

Ἡ ἀφίξις τοῦ Ἰβραΐμ πρὸ τοῦ Μεσολογγίου περιέπλεξεν ἐκ νέου τὰ τῆς πολιορκίας. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1826 ἐσυνθηκολόγησε τὸ Ἀνατολικόν, κείμενον ἐπὶ νησίδος τῶν τελμάτων, ὅπερ εἶχεν ἀποκρούσει προτέραν τινὰ ἐπιθεσίαν. Ἡ δὲ ἀπώλεια τοῦ προτειχίσματος ἐκείνου τοῦ Μεσολογγίου ἤγαγε τὸν σὺρ Φρειδερίκον Ἄδαμ, ὅστις τῷ 1824 εἶχε διαδεχθῆ τὸν Μαϊτλανδ ὡς λόρδος ἀρμοστής τῶν Ἰονίων νήσων, νὰ προσφέρῃ τὴν μεσολάβησιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, καθ' ἃ ὁμοίως ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν ἀκάμπτων ἀμυντόρων τοῦ Μεσολογγίου παράγγελμα τῶν πολιορκητῶν περὶ παραδόσεως. Ἐν τούτοις δ' ἤρχισαν ἐπιλείπουσαι αἱ τροφαί, οὕτω δὲ μόνῃ ἐλπίς ἀπέμεινεν ἡ ἐπάνοδος τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου πρὸς βοήθειαν τῆς πόλεως. Ἄλλ' ὅτε πράγματι ἐπανῆλθεν ὁ Μιαούλης, δὲν κατώρθωσε νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὰ βαθῆ πλησίον τοῦ Μεσολογγίου ὕδατα καὶ ὑπεχώρησε πρὸ τοῦ πολὺ ὑπερέρου ἐχθρικοῦ στόλου. Οὐδὲν λοιπὸν ὑπελείπετο ἄλλο εἰς τὴν φρουρὰν ἢ νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ παραδόσεως ἢ ἐξόδου. Προετίμησαν δὲ τὴν ἐξοδον, καὶ τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου μετὰ τὴν διὰ σημείων συνεννόησιν μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις ἔμελλε νὰ προσβάλλῃ τὴν ὀπισθοφυλακὴν τῶν προσκυνητῶν, ἑπτακισχίλιοι περίπου ἄνδρες, γυναῖ-

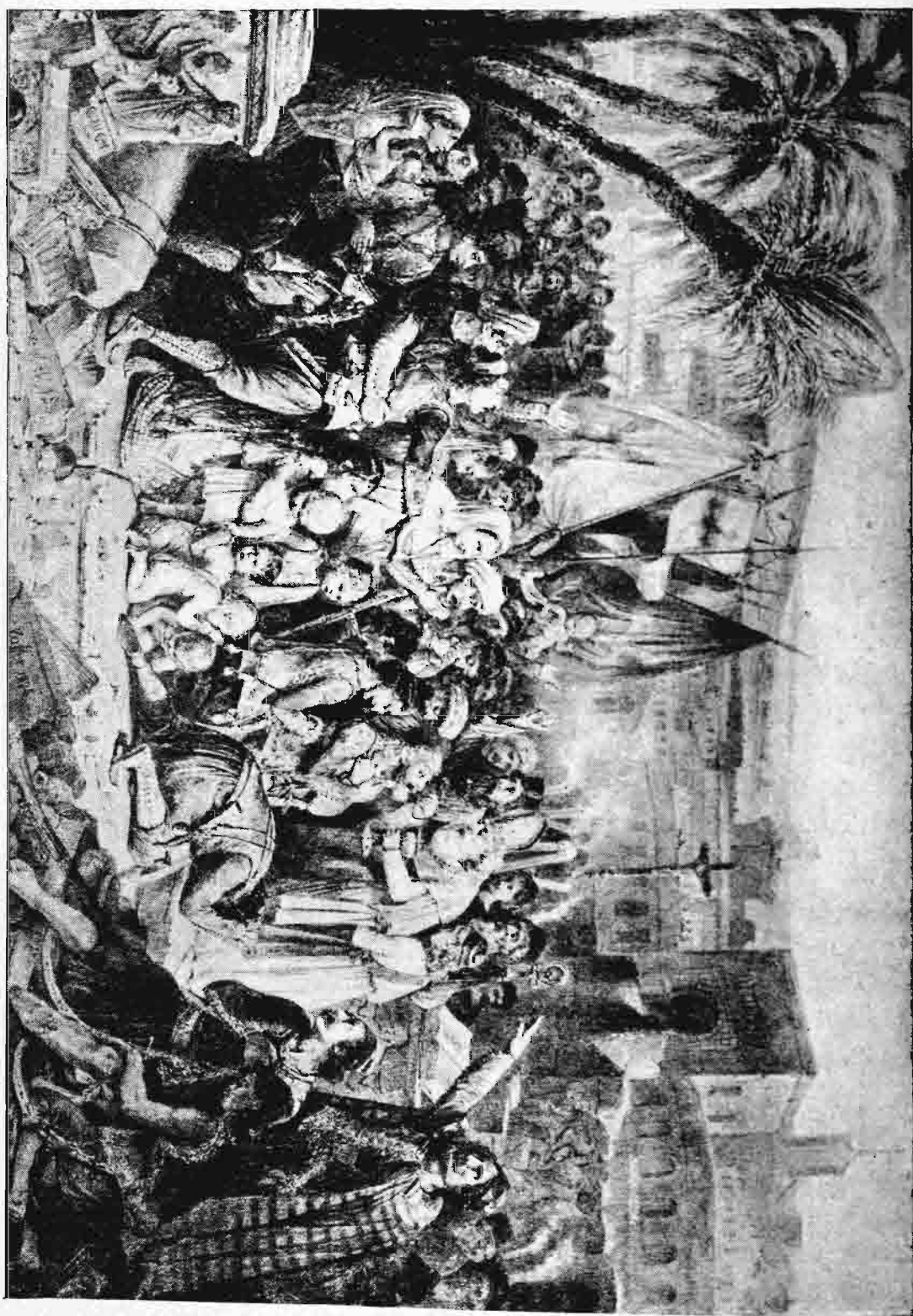

Ὀδυσσεὺς Ἀνδρῆτσος.

κες καὶ παιδιά παρεσκευάσθησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἐξοδον διὰ τῶν τάξεων τῶν Μουσουλμάνων. Μόνοι δὲ τρισχίλιοι αὐτῶν ἦσαν μαχηταί, οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἐννεακισχιλίων τῶν ἀποτελούντων τὸ ὅλον τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ἦσαν παρὰ πολὺ γηραιοὶ, παρὰ πολὺ ἀσθενεῖς ἢ παρὰ πολὺ προσηλωμένοι εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν οἰκίαν ἢ ὥστε νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτήν. Καὶ αἱ μὲν γυναῖκες ἔφερον ἀμφίεσιν ἀνδρικήν, τὰ δὲ παιδιά τὰ δυνάμενα νὰ μεταχειρισθῶσι πιστόλας ἦσαν ὀπλισμένα· οἱ δ' ἐναπομείναντες ἀνετίναξαν ἑαυτοὺς ἐν τινὶ ἠρειπωμένῳ ἀνεμομύλῳ καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ ἀποθήκῃ πυρίτιδος. Ἀτυχῶς Βούλγαρος αὐτόμολος προέδωκε τὴν ἐπικειμένην ἐξοδον εἰς τὸν ἐχθρὸν, ὅστις διὰ τοῦτο προέλαβε νὰ προβῆ εἰς παρασκευάς. Καὶ δὴ ἱκανὴν ὥραν μετὰ τὴν διάβασιν τῆς τάφρου ἢ φρουρᾶ, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Νότη Βότσαρη, τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα καὶ τοῦ Μακρῆ, ἀνέμεινεν ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν πολεμίων μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Καραϊσκάκη· ἔπειτα δὲ, ἐπειδὴ οὐδὲ σημεῖον προσεγγίσεως αὐτοῦ ἐφαίνετο ἀκόμη, ὥρμησαν κραυγάζοντες ἐμπρὸς ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν, ἐφόνευσαν τοὺς πυροβολητὰς, καὶ προεχώρησαν εἰς τὸ ἀναπεπταμένον πεδίον. Ἄλλ' ὁ ὀπισθεν αὐτῶν λαὸς, καταληφθεὶς ὑπὸ πανικοῦ, ἤρχισε νὰ κραυγάζῃ ὀπίσω καὶ ἔφυγεν ἐν συγχύσει εἰς τὴν πόλιν. Οἱ διαφυγόντες τὰς τάξεις τῶν πολιορκητῶν περιέπεσον εἰς ἐνέδραν Ἀλβανῶν, καὶ οἱ ἐπιζήσαντες ἔφθασαν μετὰ δυσκολίας εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καραϊσκάκη. Τὴν δὲ πρωίαν τῆς ὑστεραίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ὁ στρατὸς τοῦ Ἰβραΐμ, μόνον ὅπως ἀντεπεξέλθη κατὰ τῶν ἐναπομεινάντων, οἵτινες ἀντέταξαν ἀντίστασιν ἀπεγνωσμένην καὶ προετίμησαν νὰ νατινάξωσι τὰς ἀποθήκας τῆς πυρίτιδος μᾶλλον ἢ νὰ

Κίτζος Τζαβέλλας.

Ἡ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου κατὰ σὺγχρονον λιθογραφίαν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνολ. ἐταιρείας.

περιπέσωσιν εἰς τοὺς ἐχθροὺς ζῶντες. Ὑπολογίζεται δὲ, ὅτι ἐκ τρι-
χιλίων περίπου αἰχμαλώτων ἐπέζησαν περὶ τοὺς διςχιλίους, οἵτινες
καὶ ἐξήγγειλαν τὴν διήγησιν τῆς μεγάλης ἔξοδου. Μεταξὺ δὲ τῶν
πεσόντων ὑπῆρξαν ὁ Μάγερ, ὁ ἐκδότης τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν,
καὶ ὁ φιλόπατρις εὐπατρίδης τῶν Πατρῶν Παπαδιαμαντόπουλος. Οἱ
ἄνδρες δὲ οὗτοι καὶ ἄλλοι ὅμοιοι πρὸς αὐτοὺς ἐπέχυσαν ἐπὶ τῆς μι-
κρᾶς αἰτωλικῆς πόλεως τῶν ἀλιέων φήμην, ἣτις μέλλει νὰ διαρκέσῃ
ἐφ' ὅσον καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἐκαστον δ' ἐνιαυτὸν πανηγυρικῆ
πομπῆ τῶν κατοίκων ἀπομνημονεύει τὴν ἡρωικὴν ἔξοδον, καὶ ἡ
δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου κατέλαβε θέσιν ἐξαίρετον με-
ταξὺ τῶν περιωνύμων ἐν τῇ ἱστορίᾳ πολιορκιῶν.

Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τῆς πολυεράστου ταύτης πόλεως οἱ δύο
πασσάδες ἐχωρίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν Ἰβραῖμ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Πε-
λοπόννησον πρὸς δῆωσιν αὐτῆς, ὁ δὲ Ῥεσίτ ἔμεινεν, ὅπως συμπλη-
ρώσῃ τὴν εἰρήνευσιν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ
ἡ νέα τροπῆ, ἣν εἶχε λάβει ὁ πόλεμος ἀπὸ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Αἰ-
γυπτίων, κατέστησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπιθυμητὴν τὴν εἰρήνην ἐπὶ
τῷ ὄρω, ὅτι δὲν ἔμελλον νὰ ποβάλωσι κατ' οὐσίαν τὴν ἀνεξαρτησίαν
τὴν κτηθεῖσαν διὰ συνεχῶν πενταετῶν ἀγῶνων. Ἐξωτερικαὶ δυσκο-
λῖαι, ἅμα δὲ καὶ ἐμφύλιοι διενέξεις εἶχον πείσει πολλοὺς αὐτῶν, ὅτι
εἶχον ἀνάγκην τῆς προστασίας ξένης τινὸς μεγάλης δυνάμεως. Ἀλλὰ
μία μὲν φατρία ἠὺνόει τὴν Ῥωσίαν, ἄλλη δὲ ὑπεδείκνυεν ὡς ὑπο-
ψήφιον τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τὸν Γάλλον δοῦκα τοῦ Νεμοροσίου
(Nemours), τρίτη δέ τις ἐπεθύμει, ὅπως σύμπασα ἡ χώρα τεθῆ,
καθ' ἃ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Μεγάλῃς Βρετ-
τανίας· τὴν πρότασιν δὲ ταύτην ἀπεδέχθη πράγματι ἡ ἐν Ναυπλίῳ
συνέλευσις τὸν Αὔγουστον τοῦ 1825. Ἡ πρᾶξις δ' αὕτη ἐνίσχυσε
τὰς ἐνεργείας τοῦ Γεωργίου Κάνιγγος, τοῦ Ἄγγλου ὑπουργοῦ τῶν
ἐξωτερικῶν, καὶ ὁ νέος ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας
Στράτφορντ Κάνιγγ, πλέων εἰς τὴν ἔδραν αὐτοῦ, συνηντήθη μετὰ
τοῦ Μαυροκορδάτου ἐν Ὑδρα, ὅπως συζητήσῃ τοὺς ὅρους τῆς ἀγ-
γλικῆς μεσολαβήσεως. Ἡ δὲ συνέλευσις ἀνέθηκεν ὠρισμένως εἰς τὸν
πρέσβυν νὰ διαπραγματευθῆ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, συμπεριλαμβανομέ-
νης τῆς Κρήτης, ἐπὶ τῇ βάσει ὑποφόρου αὐτονομίας ὑπὸ τὴν ἐπι-
κυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἐν τούτοις δ' ὁ δοῦξ τοῦ Οὐέλλινγκτων
ἔπεισε τὸν νέον τσάρον Νικόλαον Α' νὰ ἐπικυρώσῃ τῇ 23 Μαρτίου
1826 τὴν ὑπογραφὴν πρωτοκόλλου ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν χάριν

τῶν Ἑλλήνων ἐπίτευξιν τοῦ ἀποκλειστικοῦ δικαιώματος τῆς διοικήσεως τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς πληρωμῆς ἐνιαυσίου φόρου εἰς τὴν Πύλιν. Τοῦτο δ' ὑπῆρξε τὸ πρῶτον πραγματικὸν διπλωματικὸν διάθημα τῶν δυνάμεων περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ δὲ θέρος τοῦ 1826 ὁ Ῥεσίτ ἐστράτευσεν ἀπὸ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὴν ἄλλην σπουδαίαν

Φαβιέρος.

πολεμικὴν ἐπιχείρησιν, τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν. Τῇ δὲ 3 Αὐγούστου ἐκυρίευσεν τὸ ἄστυ δι' ἐφόδου, ἀναγκάσας τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἧς φρούραρχος ἦτο τότε ὁ Γκούρας. Καὶ ἔγεινε μὲν ἀπόπειρα ἀνακτίσεως τοῦ ἄστεως ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη, ὃν τὸ νεωστὶ ἐκλεχθὲν Ἐκτελεστικὸν, προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Ζαΐμη, εἶχε διορίσει ἀνώτατον ἀρχηγὸν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, καὶ ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Καρόλου Φαβιέρου, πεπειραμένου Γάλλου ἀξιωματικοῦ, εἰς ὃν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἀνα-

θέσει τὴν διοργάνωσιν τακτικοῦ σώματος. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἀπέκρουσαν τὴν ἐπίκουρον ταύτην στρατιάν ἐν Χαϊδαρίῳ, οὐ μακρὰν τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου, καὶ προέβησαν εἰς τὸν βομβαρδισμὸν τῆς Ἀκροπόλεως, καθ' ἣν εἶχε πράξει ὁ Μοροζίνης πρὸ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτων, καὶ εἰς τὴν ὑπονόμευσιν τοῦ Ὁδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Ἡ δὲ θέσις τῆς φρουρᾶς ἐφαίνετο ἀπεγνωσμένη, ὅτε ὁ

ἀρχηγὸς αὐτῆς ἐφονεύθη ὑπὸ σφαίρας κατὰ τὴν νυκτερινὴν αὐτοῦ περιπολίαν. Ἄλλ' ὁ Κριεζώτης, τολμηρὸς ἀρχηγὸς ἀτάκτων, κατώρθωσε νὰ διασχίσῃ τὰς τουρκικὰς τάξεις καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου ἠκολούθησεν αὐτὸν ὁ Φαβιέρος μετ' ἀξίων λόγου δυνάμεων τῇ 1 Δεκεμβρίου. Ἄλλὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἠΰξησε τὰς δυσκολίας τῆς διατροφῆς, ἐπειδὴ ὁ ἱερός βράχος ἦτο ἤδη κατάμεστος, καὶ παρὰ τὴν ἔκδοσιν σουλτανικοῦ φερμανίου, ἐπιτευχθέντος ὑπὸ τοῦ Στράτοφορδ Κάνιγγος, ὅπερ ἀπηγόρευε τὸν βομβαρδισμὸν τῶν ἀρχαίων μνημείων, ὁ ὄροφος τοῦ Ἐρεχθείου κατέρρευσε καὶ συνέθλαψεν ἐντὸς τῶν ἔρειπίων αὐτοῦ τὴν χήραν τοῦ Γκούρα καὶ πολλὰς ἄλλας Ἀθηναίας. Ἐν τούτοις δ' ἔγειναν ἐπανειλημμένοι ἀπόπειραι πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας. Ὁ στρατηγὸς Γόρδων, ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς τῆς ἐπαναστάσεως, κατέλαβε τῇ 24 Ἰανουαρίου 1827 τὸν κλασικὸν λόφον τῆς Μουνιχίας· ἔξ ἑτέρου δὲ ὁ συνταγματάρχης Βούρβαχης, Κεφαλλὴν προϋπηρετήσας ἐν τῷ γαλλικῷ στρατῷ, προσήγγισεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῶν νοτιοδυτικῶν. Ἄλλ' ἡ συμπεφωνημένη ἐπίθεσις ἀπέτυχεν, ὁ Βούρβαχης ἐφονεύθη ἐν τῇ πεδιάδι πλησίον τοῦ Καματεροῦ, τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ σταλείσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὁ Γόρδων ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἄμυναν τῆς Μουνιχίας. Οὐδ' ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος ὁ συνταγματάρχης Χαΐδεκ, ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, τοῦ θερμοῦ ἐκείνου φίλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἐν τινὶ ἐκστρατεία κατὰ τὸν Ὠρωπὸν. Ἡ ἐκστρατεία ἀνετέθη τότε εἰς δύο διακεκριμένους Ἄγγλους ἀξιωματικούς, τὸν λόρδον Κόχραν, ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσει ἐν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ, καὶ τὸν σιρ Ριχάρδον Τσώρτς, ὅστις εἶχεν ἀγωνισθῇ ἐν Αἰγύπτῳ, Ἰταλία καὶ ταῖς Ἰονίοις νήσοις, ὅπου εἶχε τραυματισθῇ ἐν Λευκάδι καὶ γνωρίσας τὸν Κολοκοτρώνην καὶ ἄλλους Ἑλληνας ἀρχηγοὺς εἶχεν ἀξιωθῇ τῆς ἐκτιμήσεως αὐτῶν. Καὶ δὴ τὸ ἔαρ τοῦ 1827 ἀνετέθη εἰς μὲν τὸν Κόχραν ἡ ἀρχηγία τῶν κατὰ θάλασσαν δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων, εἰς δὲ τὸν Τσώρτς ἡ τῶν κατὰ γῆν. Ἀμφότεροι δὲ συνεκέντρωσαν τὰς ἀποπείρας αὐτῶν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπου συνέπραττε μετ' αὐτῶν ὁ Καραϊσκάκης.

Τρεῖς δ' ἀλληλοδιάδοχοι συμφοραὶ συνεδέθησαν πρὸς τὴν πορείαν τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων. Καὶ εἰς μὲν λαμπρὰν προσβολὴν τῶν περὶ τὸν Πειραιᾶ τουρκικῶν θέσεων ἐπηκολούθησεν ἡ σφαγὴ τῶν Ἀλβανῶν τῶν παραδοσάντων τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Σπυρί-

δωνος ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει διασώσεως τῆς ζωῆς αὐτῶν. Ἐν δ' ἀκολούθῳ ἀψιμαχία ὁ Καραϊσκάκης, ὅστις ἦτο, καθ' ἃ ἔλεγεν αὐτὸς, τὴν μὲν μίαν ὥραν ἄγγελος, τὴν δὲ ἄλλην διάβολος, ἀλλὰ τελευταῖον μᾶλλον ἄγγελος ἢ διάβολος, ἐτραυματίσθη καιρίως τῇ 23 Ἀπριλίου ἐν Φαλήρῳ ἐκεῖ ὅπου κεῖται τὸ μνημεῖον αὐτοῦ, καὶ μετ' αὐτοῦ συνεξέλιπεν εἰς τῶν δημοτικωτάτων ἡγετῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν δ' ὕστεραίαν τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὁ σὶρ Ριχάρδος Τσῶρτς ὑπέστη

Γεώργιος Καραϊσκάκης.

δεινὴν ἦτταν ἐν Φαλήρῳ, ἀναγκάσαντες αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπη τὴν ἐν Μουνιχία θέσιν αὐτοῦ. Οὕτως ἡ φρουρὰ τῆς Ἀκροπόλεως ἐγκατελείπετο εἰς τὴν ἰδίαν ἐαυτῆς τύχην, καὶ τῇ 24 Μαΐου ὑπεγράφη ἡ συνθηκολογία τῶν ἐπ' αὐτῆς Ἑλλήνων. Μαργαρίνη δὲ πλάξ ἐν τῷ Ὁδεῖῳ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἀπομνημονεύει τὴν ὑπὸ τοῦ Φαβιέρου ἀμυναν. Μετὰ πενταετῆ κατοχὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ δεκάμηνον πολιτορκίαν ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ κάστρον τῶν Ἀθηνῶν περιῆλθε καὶ πάλιν, καὶ δὴ τότε τὸ ὕστατον, εἰς τὴν κυριότητα τοῦ σουλτάνου. Ἡ σύμπασα ἠπειρωτικὴ Ἑλλὰς εἶ-

χεν ὑποταχθῆ, καὶ ἡ ἄλωσις τῶν Ἀθηνῶν εἶχε συμπληρώσει ὅ τι εἶχεν ἀρχίσει διὰ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλὰ πρὸς εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος ἕνα μῆνα μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ῥωσία ὑπέγραψαν τὴν συνθήκην τῆς 24 Ἰουνίου.

ἦς τὸ ὄνομα φέρει ἢ συνέλευσις ἐκείνη. Ἡ ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ συνάντησις τῶν δύο ἀντιπάλων πατριῶν, τῆς περὶ τὴν κυβέρνησιν τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην ἐν Ἐρμιόνη, τῷ σημερινῷ Καστρίῳ, ἀντιπολιτεύσεως, ὠφείλετο εἰς τὸν λόρδον Κόχραν, ὅστις συνεβούλευσε τοὺς περὶ τὸν Κολοκοτρώνην νὰναγνώσωσι τὸν πρῶτον Φιλιππικὸν τοῦ Δημοσθένους καὶ ἀκολουθήσωσι τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας συμβουλίας. Ἐκεῖ δὲ, ἐν ποιητικῷ λεμονῶνι, ὅστις ἀπέτελεσε τὴν ἔδραν τοῦ κοινοβουλίου, ἡ συνέλευσις ἐξέλεξε τῇ 2 Ἀπριλίου τὸν κόμιστα Ἰωάννην Καποδίστριαν ἐπὶ ἑπταετίαν κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, ἣτις ἔμελλε νὰ περιλάβῃ ἀπάσας τὰς ἐπαρχίας ὅσαι εἶχον δρᾶξει τὰ ὄπλα. Μέχρι δὲ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἔμελλε νὰ κυβερνᾷ τὴν χώραν τριμελὴς ἐπιτροπεία, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ Γεωργίου Μαυρομυχάλη, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις ἔμελλεν ἔπειτα νὰ ὑπάρξῃ ὁ φρονεὺς τοῦ Καποδιστριαίου, τοῦ Μιλαΐτου καὶ τοῦ Νάκου, ἀπάντων ἀνδρῶν ὀλίγον γνωστῶν καὶ ἀπείρων. Προῆλθε δ' ἡ ἐκλογή τοῦ Καποδιστριαίου ἐκ τῆς ῥωσοφίλου πατρίδας, ἣς ἡγέτης ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης, βοηθουμένης ὑπὸ τῶν φιλογάλλων, ὧν ἡγούντο ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Κουντουριώτης, ἀφ' οὗ χρόνου ἡ ἀντιζηλία τοῦ Καρόλου I' πρὸς τὸν οἶκον τῆς Ἀὐρηλίας (Orleans) εἶχε καταστήσει ἀδύνατον τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ δουκὸς τοῦ Νεμοροσίου. Ἡ δὲ γενομένη ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ἐκλογή, καίπερ εἰς πολλοὺς ἀπαρέσασα, εἶχεν ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ πολλὰ τὰ ὑπὲρ αὐτῆς. Καὶ δὴ ὁ Καποδίστριας ἦτο ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ζώντων Ἑλλήνων διπλωματῶν, εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ τσάρου, ἦτο δεδοκιμασμένος πατριώτης. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι διπλωμάται εἶνε σπανίως δημιουργικοὶ πολιτευταί, ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ φιλοπατρία ἀπόλλυσι τὴν πρακτικὴν ἀξίαν παρ' ἀνδρὶ, ὅστις ἕνεκα μακρᾶς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀπουσίας ἀπέβαλε τὴν ἐπαφὴν μετὰ τῆς οἰκείας χώρας. Καὶ ἐγίνωσκε μὲν ὁ Καποδίστριας τὰς Ἰονίους νήσους, ἀλλ' ἠγνόει τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἡ κοινωνία ἦτο λίαν διάφορος τῆς τῆς Κερκύρας. Γεννηθεὶς ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας, οὐδὲ νὰ γράψῃ ὀρθῶς τὴν ἑλληνικὴν ἠδύνατο. Ἀλλ' ἦτο τίμιος· ἦτο ἐνδειγμένος· καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄγγλοι, ἄνδρες οἱοὶ ὁ Κόχραν, ὁ Τσῶρτς καὶ ὁ Ἀμιλτων, ἀνεγνώριζον, ὅτι ἦτο ἀναπόφευκτος. Πράγματι πᾶς φίλος τῆς Ἑλλάδος ἔβλεπεν, ὅτι ἐκεῖνο οὐ ἔστερεῖτο ἡ χώρα ἦτο ἡ ὁμόνοια, ὁ δὲ Κερκυραῖος κόμισ ἐφαίνετο ὁ μόνος χρήσιμος ἀνὴρ ὁ δυνάμενος νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτὴν τοῦτο τὸ ἀγαθόν. Ἀλλὰ τὰ πράγματ' ἀπέδειξαν, ὅτι ὁ Καποδίστριας δὲν ἔφερε τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν.

Εἰς δὲ τὴν ὁμόφρονα ὑπὸ τῶν τριῶν ἑλληνικῶν φατριῶν ἐκλογὴν τοῦ Καποδιστρίου ἐπηκολούθησε ταχέως ἡ ὁμοφωνία τῶν τριῶν δυνάμεων, ἃς ἠὺνόμεναι ἐκάστη αὐτῶν. Τῇ 24 Ἰουνίου 1827 ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ῥωσία ὑπέγραψαν ἐν Λονδίῳ συνθήκην, δι' ἧς ἀνελάμβανον νὰ μεσολαβήσωσι μεταξύ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας καὶ νὰ ἐπιδιώξωσιν ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ ἄμεσον ἀνακωχὴν. Ὑπόφορος αὐτονομία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου ὠρίζετο ὡς ὁ τύπος τοῦ ἰδρυθησομένου νέου ἑλληνικοῦ κράτους. Διὰ προσθέτου δὲ ἀρθροῦ ἐλαμβάνετο πρόνοια, ὅπως ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἡ Πύλη δὲν ἀπεδέχετο τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν ἐντὸς μηνὸς, αἱ δυνάμεις ἔμελλον νὰ συνδέσωσι προξενικὰς σχέσεις μετὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ νὰ προλάβωσι κατὰ τὸ δυνατόν πᾶσαν σύγκρουσιν μεταξύ τῶν ἐμπολέμων «ἀλλὰ χωρὶς νὰ μετασχωσιν ὅπωςδήποτε τῶν ἐχθροπραξιῶν». Ὀδηγίαι δ' ἐστάλησαν εἰς τοὺς ναυάρχους τῶν τριῶν δυνάμεων, καὶ ὁ ναύαρχος Κόδριγκτων προέβη εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν τὰ περὶ τῆς ἀνακωχῆς, ἣτις ἔγεινε δεκτὴ ὑπ' αὐτῆς, ἀλλ' ἦν ἀπέκρουσεν ὁ σουλτάνος, Οὐχ ἦττον καὶ παρὰ τὴν ἀνακωχὴν ὁ φιλέλληνας Ἄγγλος πλοίαρχος Φραγκῖσκος Ἄστιγξ μετὰ τοῦ δρόμωνος αὐτοῦ, τῆς Καρτερίας, ἐνίκησε τουρκικὸν στολίσκον ἐν τῇ Ἰτέα, τῷ ἐπινείῳ τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ἀμφίσσης. Ὁ δὲ Ἰβραῖμ, ἐκκαϊόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἐπίθεσιν ταύτην, ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Κόδριγκτωνος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ναβαρρίνου, ὅπου ὁ τε αἰγυπτιακὸς καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπεκλείσθησαν ὑπὸ τῶν τριῶν ναυάρχων. Καὶ ἡδυνάτει μὲν ὁ Ἰβραῖμ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ κόλπου, ἀλλὰ δὲν ἐκωλύετο νὰ πορθῇ τὴν ὀπισθεν αὐτοῦ χώραν. Κατ' ἀκολουθίαν οἱ τρεῖς σύμμαχοι στόλοι τοῦτο μὲν ἕνεκα τῆς προσεγγίσεως τοῦ τρικυμιώδους χειμῶνος, τοῦτο δὲ χάριν προλήψεως τῆς περαιτέρως δηλώσεως τῆς Πελοποννήσου, εἰσέπλευσαν εἰς τὸν κόλπον τῇ 8 Ὀκτωβρίου. Διέταξε δ' ὁ Κόδριγκτων, ὅπως μηδὲν πλοῖον κανονιοβολήσῃ πρὶν ἢ ἀρχίσωσιν οἱ Τοῦρκοι. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι συνείδον αἴφνης, ὅτι ἦτο ἀναπόφευκτος ἡ συγκρότησις ναυμαχίας, καὶ ἔρριψαν τὴν πρώτην βολὴν κατὰ τῆς ἀκάτου Dartmouth, ἣτις ἀπεστάλη πρὸς συνεννόησιν. Ἡ δὲ ἀγγλικὴ αὐτὴ ἀκατος καὶ ἡ γαλλικὴ ναυαρχὴς ἀπήντησαν διὰ πυροβολισμῶν· ἐπὶ τούτοις δ' ἐν τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων ἀνταπέδωκε κανονιοβολισμὸν, καὶ τὸ πῦρ ἔγεινε τότε γενικόν. Ὅτε δ' ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τὴν ὑστεραίαν, εἰκοσιεννέα

μόνον ἐκ τῶν ὀγδοήκοντα δύο πλοίων, ἐξ ὧν συνεκροτεῖτο ὁ τουρκικὸς καὶ ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος, ἔμενον σῶα. Καὶ οἱ μὲν ἠττημένοι εἶχον ἀπολέσει ἑξακισχιλίους ἄνδρες, οἱ δὲ σύμμαχοι μόνον ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ δύο, ὧν ἡ μνήμη διασώζεται ὑπὸ τριῶν μνημείων κατὰ χώραν. Οὐδέποτε ἀπὸ τῆς παρὰ τὰς Ἐχινάδας ναυμαχίας τῆς κοινῶς φερούσης τὸ ὄνομα τῆς Ναυπάκτου (1571) ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία εἶχεν ὑποστῆ τοιαύτην κατὰ θάλασσαν καταστροφὴν.

Τὸ δὲ ἄγγελμα τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρρίνου προεκάλεσεν ἄπειρον χαρὰν ἐν Ἑλλάδι καὶ παρ' ἐκείνοις ὅσοι εἶχον συμπαθῶς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἀποθάνει ὁ Κάννιγγ, καίτοι ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ βασιλικῷ λόγῳ εἶχε χαρακτηρίσει τὴν ναυμαχίαν ὡς «ἄκαιρον γεγονός», ἀπένειμε παράσημον εἰς τὸν Κόδριγκτῶνα καὶ ἱκανοὺς ἄλλους τῶν ἀξιωματικῶν τῶν νικησάντων ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἐκείνῃ, ἣν ὁ

Κόδριγκτων.

Ῥώσσει ἐπωνόμασεν «ἐνδοξὸν νίκη». Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀπεδέχθησαν τὴν ἦταν μετὰ καρτερικῆς ἡρεμίας, ζητοῦντες μόνον ἀποζημίωσιν διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν πλοίων αὐτῶν. Ἄλλ' αἱ τρεῖς δυνάμεις ἠρνήθησαν νὰ δώσωσι τοιαύτην διὰ τὸν λόγον, ὅτι δὲν ὑπῆρξαν αἱ ἐπιτεθεῖσαι, καὶ οἱ πρέσβεις αὐτῶν ἐγκατέλιπον τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ οἱ Ἕλληνες ἐξηκολούθησαν νὰ ἐνεργῶσιν ὡς ἐμπόλεμοι. Καὶ ὁ μὲν Τσώρτς καὶ ὁ Ἄστιγξ ἔδρων ἐν τῇ δυτικῇ

Ἑλλάδι, ὁ δὲ Φαβιέρος ἐπέδραμε τὴν Χίον. Ὁ Ἄστιγξ, ὅστις ἐφιλοδόξει νᾶνακτῆση τὸ Μεσολόγγιον, μετὰ τινὰς ἐπιτυχίας εἶχε τραυματισθῆ θανασίμως πρὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ, προσθέτων οὕτως ἄλλο ἄγγλικὸν θῦμα εἰς τὰ τῶν ὀλεθρίων τελεμάτων τοῦ Μεσολογγίου. Πολλὰ δ' ἔτη κατόπιν ἡ καρδία τοῦ ἀλκίμου ἐκείνου ἀξιωματικοῦ εὐρέθη ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀρθούρου Χίλλ ἐν τινὶ λάρνακι ἐν τῇ κατὰ τὰς Ἀθήνας οἰκίᾳ τοῦ Φίνλαῦ, φίλου καὶ ἀρχαίου συναγωνιστοῦ τοῦ Ἄστιγγοσ. Τώρα δὲ κεῖται ἐν τῇ Ἀγγλικῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, τῷ πανθέῳ τούτῳ τῶν Ἀγγλων φιλελλήνων, ἐν ἣ ἀπομνημονεύεται τὸ μακρὸν καὶ γενναῖον στάδιον τοῦ Ριχάρδου Τσῶρτς καὶ ὁ βραχὺς, ἀλλ' ἥρωικὸς βίος τοῦ Κλήμεντος Χάρρις, ὅστις ἐβδομήκοντα ἔτη μετὰ τὸν Ἄστιγγα ἔπεσε κατὰ τὰ Πέντε Πηγᾶδια.

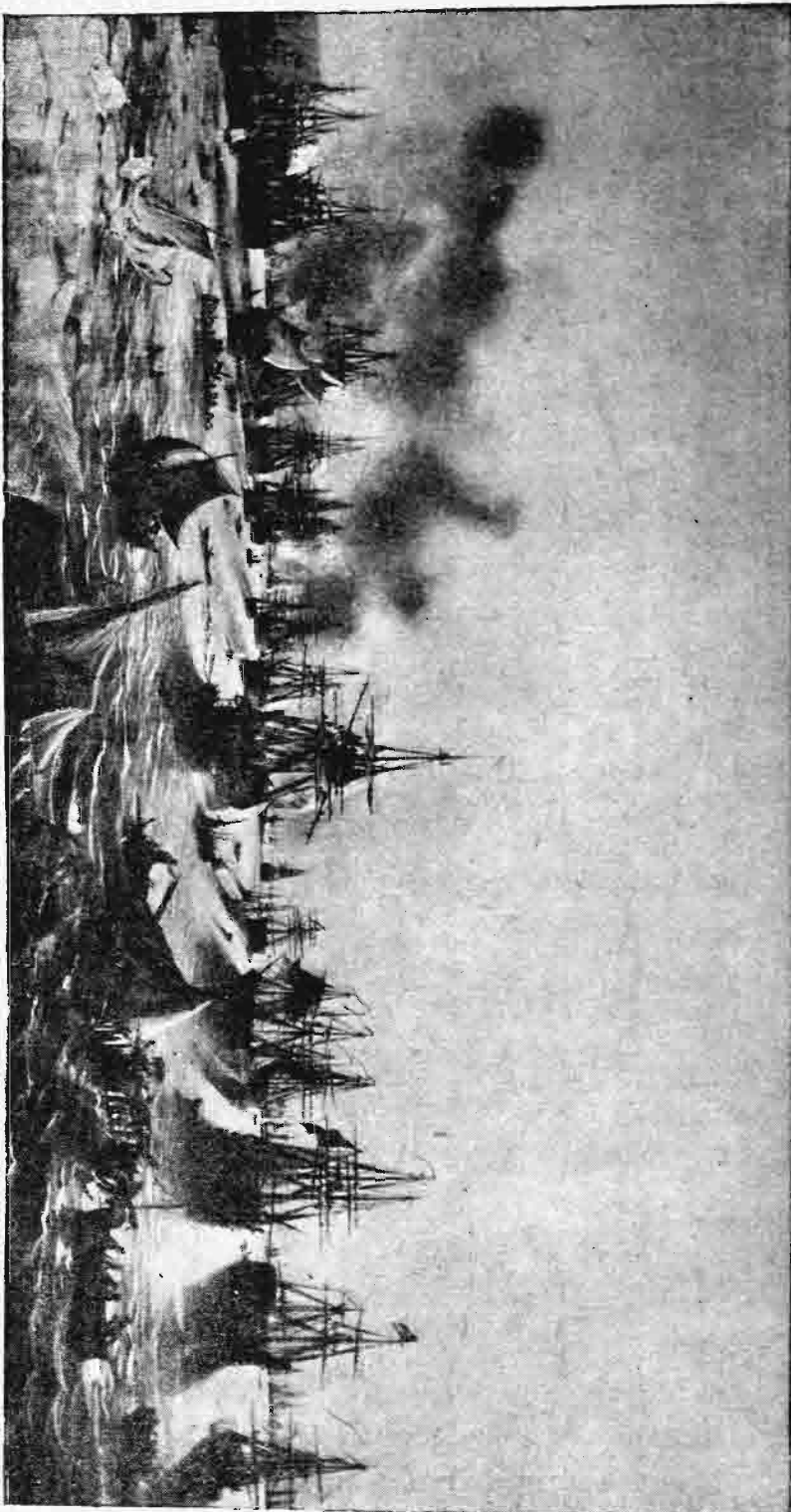
Καὶ οἱ Κρηῖτες δ' ἐξηγέρθησαν καὶ πάλιν μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναβαρρῖνου, ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ προσφύγων, οἵτινες εἶχον καταφύγει εἰς τὴν βραχῶδη νησίδα Γραμβοῦσαν, κειμένην ἀπέναντι τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς νήσου καὶ ἀποτελοῦσαν ἔρμα, ὅπερ οἱ Βενετοὶ εἶχον κρατήσει καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς Κρήτης μέχρι τοῦ 1691, ἀποβάσαν δὲ τέλος φωλεὰν πειρατῶν. Ἐπὶ τῆς τραχείας ἐκείνης ἀπορρῶγος ἡ πειρατεία ἦτο κανονικῶς διωργανωμένη, καὶ οἱ πειραταὶ ἀπένεμον τὴν λατρευτὴν αὐτῶν προσκύνησιν εἰς «Παναγίαν κλέφτικην». Ἄλλ' αἱ ἀρχαὶ τῆς Γραμβοῦσης ἦσαν πατριωτικαὶ οὐχ ἦττον ἢ πειρατικαὶ, ἡ δ' ἐπιτόπιος

Ἄστιγξ.

κατ' ἀρχαίαν λιθογραφίαν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνομολογικῆς ἐταιρείας.

Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρρῖνου

δημοτικὴ ἀρχὴ ἀπέβη τὸ Συμβούλιον τῆς Κρήτης, τῇ δὲ βοηθείᾳ αὐτοῦ ὁ Χητζημιχάλης, ἡγέτης ἐξ Ἡπείρου, ἐξήγειρε νέαν ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ τῷ 1828 ἠττήθη καὶ κατετεμαχίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ δὲ Ἄγγλοι διέλυσαν κατ' αἴτησιν τοῦ Καποδιστρίου τὴν πειρατικὴν πολιτείαν τῆς Γραμβούσης.

Ὁ Κυβερνήτης ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828, καὶ προσωρμίσθη εἰς τὸ Ναύπλιον, ὅπου καὶ μόνῃ ἡ παρουσία αὐτοῦ ἤρκεσε νὰ καταπαύσῃ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὅστις εἶχε μανῆ αὐτόθι ἐπὶ μῆνας ὄλους μεταξὺ τοῦ Θεοδώρου Γρίβα, τοῦ φρουράρχου τοῦ Παλαμηδίου, καὶ τοῦ Στράτου, ὅστις ἐκράτει τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἴτς-Καλέ. Ἐκεῖθεν δ' ὁ Καποδιστριας προεχώρησεν εἰς τὴν Αἴγιναν, ὅπου εἶχεν ἀποσυρθῆ ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις μακρὰν τῶν κανονιστοικῶν τοῦ Παλαμηδίου, καὶ ὅπου ἐδέχθη τὰς ἐκθέσεις τῶν ὑπουργῶν περὶ τῶν διαφορῶν ὑπηρεσιῶν τῆς πολιτείας. Αὗται δὲν ἦσαν βεβαίως ἐνθαρρυντικαί. Ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν ἐγνώρισεν εἰς αὐτὸν, ὅτι τὸ ἔδαφος τὸ πρᾶγματι ἀναγνωρίζον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ συνίστατο μόνον ἐκ τῆς Αἰγίνης, τοῦ Πόρου, τῆς Σαλαμίνας, τῆς Ἐλευσίνας, τῶν Μεγάρων καὶ ὀλίγων νήσων τοῦ Αἰγαίου. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἰβραὴμ κατεῖχε μέγα μέρος τῆς Πελοποννήσου, ἡ ἡπειρωτικὴ Ἑλλὰς ἦτο σχεδὸν ὅλη τουρκικὴ, ἡ Κρήτη εἶχεν ἐπαναστατήσῃ ματαίως, ἡ δὲ Σάμος ἦτο κατ' οὐσίαν ἀνεξάρτητος ὑπὸ τὸν Λογοθέτην, τὸν ἡγέτην τῆς ὀλεθρίας εἰς Χίον ἐκστρατείας. Ἡ γεωργία εὐρίσκετο ἐν στασιμότητι, τὸ δὲ μόνον ἐπικερδὲς ἔργον ἦτο ἡ πειρατεία. Οὐδ' ἦσαν μᾶλλον παραμυθητικαὶ αἱ εἰδήσεις τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν. Δὲν εἶχε, καθ' ἃ εἶπεν, οὔτε χρήματα οὔτε ταμεῖον. Τινὲς τῶν εἰσπραξέων εἶχον προεξοφληθῆ ἐπὶ ἐν ἔτος χάριν πληρωμῆς τοῦ νομοθετικοῦ σώματος. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐντάλματα τῶν ξηλοφυλάκων, οἵτινες εἶχον ἐργασθῆ χάριν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ κυβερνεῖου, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξοφληθῶσιν. Ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἐθρήνηει τὴν στέρησιν στρατοῦ, καὶ μόνος ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν συνυπουργὸς δὲν ἦτο ὁμοίως δύσθυμος. Ὡς πρὸς δὲ τὴν δικαιοσύνην ὁ προϊστάμενος αὐτῆς ὑπέμνησε τὸ λόγιον, καθ' ὃ «οἱ νόμοι σιγῶσιν ἐν καιρῷ πολέμου», καὶ ἐσιώπησεν. Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα μετὰ σχεδὸν ἑπτὰ ἔτη πολέμου.

Ὁ Καποδιστριας κατήρξατο τοῦ σταδίου αὐτοῦ διὰ πραξικοπηματός. Ἡ συνέλευσις ἡ ἐκλέξασ' αὐτὸν ἐν Τροιζήνι εἶχε καὶ αὐτὴ

συντάξει τρίτον Σύνταγμα, δι' οὗ ἡ Ἑλλὰς ἐκηρύσσεται ἀνεξάρτητος καὶ ἀδιαίρετος πολιτεία, ἐν ᾧ ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου ἐστοχάζετο τῆς ἰδρύσεως Ἑλλάδος αὐτονόμου καὶ ὑποφόρου ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἀλλ' ὁ Κυβερνήτης ὡς διπλωμάτης ἐγίνωσκεν, ὅτι αὐτονομία δὲν ἦτο τὸ αὐτὸ καὶ κυριαρχία καὶ ὅτι μόνον αὐτονομία θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Εἶχε δ' ἐπίγνωσιν καὶ τοῦ ὅτι Σύντάγματα καὶ κοινοβουλευτικὰ σώματα ἔχουσιν ὄλως μικρὰν σημασίαν ἐν χώραις μόλις που χειραφετηθείσαι ἀπὸ ἀνατολικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ εὐρισκομέναις ἔτι ἐν καταστάσει πολιορκίας. Διὸ ἔπεισε τὸ νομοθετικὸν σῶμα νὰ παραιτηθῆ, καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὸ διὰ σώματος κληθέντος Πανελληνίου καὶ συνισταμένου ἐξ εἰκοσιεπτὰ μελῶν, ἀποτελούντων τρεῖς ἐπιτροπείας, διοικητικὴν, οἰκονομικὴν καὶ δικαστικὴν. Συγχρόνως δ' ὑπεσχέθη νὰ συγκαλέσῃ ἐντὸς τριῶν μηνῶν νέαν Ἐθνικὴν συνέλευσιν. Καὶ ἦσαν μὲν πρόθυμοι οἱ Ἕλληνες ἡγέται, οἵτινες εἶχον βαστάσει τὸ βάρος καὶ τὴν ὀρμὴν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, νὰ δεχθῶσιν τὴν δικτατορίαν αὐτοῦ τοῦ Κυβερνήτου, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπον διὰ τίνα λόγον ὄφειλον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀφυοῦς πρεσβυτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Βιάρου καὶ τοῦ ἐπιστηθίου φίλου τοῦ ἀδελφοῦ ἐκείνου, ὃν ἐκάλεσεν ἐκ Κερκύρας καὶ ἐγκαθίδρυσεν ἐν τῷ Πανελληνίῳ. Ὁ Βιάρος ὡς πληρεξούσιος τῆς Αἰγίνης καὶ τῶν ναυτικῶν νήσων, ἐξ ὧν κατήγοντο ἄνδρες ἰσχυροὶ, οἷος ὁ Κουντουριώτης, ἐφέρετο δίκην δεσποτίσκου, φυλακίζων πολίτας, ἀνοίγων ἐπιστολάς, ἐξασκῶν λογοκρισίαν ἐπὶ τῆς μόνης τότε ἐκδιδομένης ἑλληνιστὶ ἐφημερίδος καὶ ἀπειλῶν ἀντίποινα κατὰ παντὸς ἀποτολμῶντος νὰ ἐπικρίνῃ τὰς πατριωτάτας αὐτοῦ διαταγὰς. Αἴτησίς τις τῶν Αἰγινητῶν ἐκάη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ πρὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν ὀφθαλμῶν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ Κυβερνήτης μεθ' ἱκανῆς ἀσυνεσίας ἐχαρακτήρισε τοὺς ἥρωας τῆς ἐπαναστάσεως, ἄνδρας ἀγωνισθέντας διὰ τῶν ὄπλων καθ' ὃν χρόνον ἐκεῖνος μόνον ἔγραφε δι' ἐκφράσεων ἡκιστα κολακευτικῶν, ἀποκαλέσας τοὺς μὲν προκρίτους «Χριστιανούς Τούρκους», τοὺς στρατιωτικούς ἀρχηγούς «ληστὰς», τοὺς Φαναριώτας «σκευὴ τοῦ Σατανᾶ» καὶ τοὺς λογίους «ἡλιθίους». Θέλων δὲ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν διαιώνισιν τῶν τελευταίων, ὑπετύπωσεν αὐστηρῶς ἐπαγγελματικὸν σύστημα ἐκπαιδεύσεως, χάριν μὲν μορφώσεως ἱερέων ἐν Πόρῳ, χάριν δὲ γεωργῶν ἐν Τίρυνθι καὶ χάριν στρατιωτῶν καὶ ναυτῶν ἐν Ναυπλίῳ καὶ Ὑδρᾷ, καὶ οὐδὲν ἤθελε νὰκούσῃ περὶ ἀκαδημίας, οἷα

ἢ ὑπὸ τοῦ λόρδου Γυίλφορντ ἰδρυθεῖσα ἐν Κερκύρα. Ἐπίστευεν, ὅτι μᾶλλον διὰ τοῦ ἠθους ἢ διὰ τῆς μαθήσεως δύναται νὰ μορφωθῇ ἔθνος τι καὶ ὅτι χάριν τῆς εὐπραγίας πολιτείας τινὸς οὐσιώδης εἶνε ἢ ὑλικὴ εὐημερία. Ἄλλ' ἐλησμόνει, ὅτι ἐκυβέρνησα φυλὴν διψῶσαν γνώσεων, εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο ἐκτιμῶσαν τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ. Διὰ βρωχέων ὁ Καποδίστριας, καίπερ εἰλικρινῶς ἐν παντὶ ἐπιδιώκων τὴν εὐημερίαν τῆς πατρίδος, ἐζήτηε νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς λαὸν δημοκρατικὸν καὶ ἐξαιρέτως φιλόσογον μεθόδους, ἃς εἶχε διδαχθῆ ἐν τῇ βενετιζούσῃ κοινωσίᾳ τῆς Κερκύρας καὶ ἐν τῇ ῥωσικῇ αὐτῇ.

Κατήρξατο δὲ τοῦ ἔργου ἀπὸ τῶν οἰκονομικῶν. Ἡ Ἑλλὰς ἐστειροῖτο μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐθνικοῦ νομίσματος. Ἐπροίκισε δ' αὐτὴν δι' ἀργυροῦ κόμματος, κληθέντος *φοίνικος*, καὶ διὰ χαλκῶν νομισμάτων 1, 5, 10 καὶ 20 λεπτῶν καὶ ἵδρυσεν ἐθνικὴν τράπεζαν, ἣτις ἐξέδωκε χαρτονομίσματα¹. Ἄλλ' ἡ νομισματικὴ αὐτοῦ μονὰς ἐβασίζετο ἐπὶ ἀξίας κυμαινομένης, καὶ ἡ τράπεζα αὐτοῦ ἦτο παραδεδεγμένον καταναγκαστικὸν δάνειον. Εἶτα δ' ἔστρεψε τὴν προσοχὴν εἰς τὰ τοῦ στρατοῦ, συνεκρότησεν ὀκτὼ τάγματα, ἕκαστον ἐκ χιλίων ἀνδρῶν, καὶ ἐπέστησεν ἀρχηγὸν αὐτῶν ἐν μὲν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι τὸν Ὑψηλάντην, ἐν δὲ τῇ δυτικῇ τὸν Τσώρτζ. Διήρσε δὲ τὴν Πελοπόννησον εἰς ἑπτὰ ἐπαρχίας καὶ τὰς νήσους εἰς ἕξ, διοικουμένας ὑπὸ ἐπιτρόπων, καὶ οὕτως ἐξησθένησε τὸ κοινοτικὸν σύστημα, ὅπερ εἶχεν ἀκμάσει ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἐν Ἑλλάδι. Ἄλλ' ἐξωτερικὸν γεγονός ἀπὸ μακροῦ ἀναμενόμενον ἐπεσκίασε τὰς ἐσωτερικὰς ταύτας μεταρρυθμίσεις. Καὶ δὴ τῇ 14 Ἀπριλίου 1828 ὁ τσάρος ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ οὕτω προεκάλεσε στρατιωτικὸν ἀντιπερισπασμὸν, ὅστις, ὡς εἶκος, ἔμελλε νάποβῃ εἰς ὄφελος τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ὥρα ἐφαίνετο κατάλληλος πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ πατροπαράδοτου πόθου τῆς Ῥωσίας, τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ μὲν τουρκικὸς στόλος εἶχεν ἐξολοθρευθῆ ἐν Ναβαρρίνφ, οἱ δὲ γενίτσαροι εἶχον ἀφανισθῆ ἐν τῷ Ἔτ-Μεϊδάν, ἦτοι τῇ Ἀγορᾷ τῶν κρεάτων, τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ μεταρρυθμιστοῦ σουλτάνου. Καὶ ὁ μὲν μεταρρυθμιστὴς δὲν εἶχε λάβει τὸν καιρὸν νὰ συντελέσῃ τὸ νέον αὐτοῦ σύστημα, οἱ δ' Ἕλληνες ὑπὸ τὸν ῥωσόφιλον αὐτῶν Κυβερνήτην ἦσαν ἀκόμη ἀνυπότακτοι. Ἄλλ' οὐχ ἦττον καὶ τότε, ὡς πολλάκις ἄλλοτε, ἡ δύναμις τῆς Ῥωσίας εἶχεν ὑπερτιμηθῆ,

¹ Σπυρ. Π. Λάμπρου Μικτὰι σελίδες σ. 654-64.

SISMANOGLIO

Νομίσματα τοῦ Καποδιστριαίου.

καὶ ἡ ἀντίστασις τῶν Τούρκων ὑπερέβη τὰς προσδοκίας. Πρὸς τοῦτοις δ' ὁ τσάρος, καίπερ πολεμῶν τὴν Τουρκίαν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, δὲν παρουσιάζετο ὡς ἐμπόλεμος ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἄλλη τις τῶν τριῶν δυνάμεων τῶν συνυπογραφεσῶν τὴν ἐν Λονδίῳ συνθήκην παρέσχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγάλην ὑπηρεσίαν, ἀπελευθεροῦσα τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων. Ὁ Ἰβραΐμ, ἐπωφελούμενος τὴν ἀποχώρησιν τῶν συμμαχικῶν στόλων, εἶχεν ἤδη ἀποστείλει εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸν τραυματισθέντα υἱὸν μετὰ τινῶν χιλιάδων Ἑλλήνων ἑξανδραποδισθέντων· ἀλλὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ εἶχε μεγάλως πάθει διαρκοῦντος τοῦ χειμῶνος, τὸ δὲ θέρος τοῦ 1828 ἡ ἀλβανικὴ αὐτοῦ φρουρὰ ἢ διαμένουσα ἐν Κορώνῃ, μὲ τῶν ἀρχαίων κατὰ τὰ νότια τῆς Μεσσηνίας βενετικῶν ἀποικιῶν, ἐστασίασε, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπέστρεψαν εἰς αὐτὴν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Πελοπόννησον, ἀπερχομένη εἰς τὰ ἴδια. Ἐπὶ τούτοις ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις προσεφέρθη νὰ ἐξώσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῶν δυνάμεων τοῦ Ἰβραΐμ. Τὸ δὲ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ἀπεδέχθη τὴν προσφορὰν, καὶ τῇ 18 Αὐγούστου ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Πεταλίδιον τοῦ κόλπου τῆς Κορώνης ὁ στρατηγὸς Μαϊζὼν μετὰ γαλλικοῦ στρατοῦ, ὅπως ἐπιτύχῃ διὰ τῆς βίας τὴν ἐκκένωσιν τῆς χερσονήσου. Ἄλλ' ἤδη ὁ Κόδριγκτων εἶχε συνομολογήσει μετὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ συνθήκην περὶ ἀπομακρύνσεως τοῦ μωαμεθανικοῦ στρατοῦ καὶ ἀφέσεως τῶν ἑξανδραποδισθέντων Ἑλλήνων. Ὁ δὲ Ἰβραΐμ ἦτο μὲν πρόθυμος νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἠρνήθη νὰ παραδώσῃ τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενα φρούρια τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης, τοῦ Ναβαρρίνου, τοῦ Χλουμουτσίου, τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Ῥίου, ἅτινα εἶχον ὀητῶς ἀποκλεισθῆ ἀπὸ τῆς συνθήκης. Ἄλλως δὲ μόνον τὸ Ῥίον ἀντέστη, τῇ δὲ 18 Ὀκτωβρίου παρεδόθη καὶ τοῦτο. Οὕτω δὲν ἀπέμειναν ἐχθρικαὶ δυνάμεις ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ὅπου οἱ Γάλλοι μετὰ τὴν εὔκολον κατάληψιν τῶν φρουρίων προέβησαν εἰς ἐκκάθαρσιν τῆς χώρας, εἰς τὴν κατασκευὴν ὁδῶν καὶ εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰβραΐμ γενομένων δηλώσεων. Ἐν τῶν τελευταίων αὐτοῦ ἔργων εἶχεν ὑπάρξει ἡ τελεία καταστροφή τῆς Τριπόλεως. Οὕτω δὲ τελείως ἐξετέλεσαν οἱ Ἀραβες τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, ὥστε τῆς πρότερον τουρκικῆς πρωτεύουσος τῆς Πελοποννήσου ὁ περιηγητὴς μόνον τὰ θεμέλια τοῦ ἄλλοτε *κορακίου* τοῦ πασσᾶ δύναται νὰ ἴδῃ. Χάριν δὲ προφυλάξεως τῆς χερσονήσου ἀπὸ νέας ἐπιδρομῆς οἱ σύμμαχοι διὰ πρωτοκόλλου τῆς 4 Νοεμβρίου

ἔθηκαν αὐτὴν μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων καὶ τῶν Κυκλάδων ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐνιαίαν ἐγγύησιν μέχρι τῆς ὀριστικῆς λύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, καὶ ἀνέθηκαν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ διατήρησιν ἀριθμοῦ τινος στρατιωτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπέστρεψαν οἴκαδε.

Οὕτω πρὸς νότον τοῦ ἰσθμοῦ ὁ πόλεμος ἔληξε· βορείως δ' αὐτοῦ οἱ Τούρκοι εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἑξασθενήσει ἕνεκα τῆς ὄψις ἐκστρατείας καὶ ἀποστασίας τινὸς τῶν Ἀλβανῶν, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἀνέκτησαν ἀπολεσθέντα ἐδάφη. Καὶ ὁ μὲν Ὑψηλάντης κατέλαβε τὴν Βοιωτίαν, τὰ δὲ Σάλωνα παρεδόθησαν, τὸ φρούριον τῆς Βονίτσης παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον ἐσυνθηκολόγησεν, ἐπηκολούθησε δὲ ἡ παράδοσις τῆς Ναυπάκτου καὶ τοῦ Μεσολογγίου. Ἐν δὲ τῇ Κρήτῃ οἱ ἐμπόλεμοι ὠμολόγησαν ἀνακωχὴν. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν δυνάμεων εἶχον συζητήσει ἐν Πόρῳ τὰ κατὰ τὰ σύνορα τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους, καὶ αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν διευπλώθησαν ἐν τῷ Λονδινεῖῳ πρωτοκόλλῳ τῆς 10 Μαρτίου 1829. Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἑλλάδος ἔμελλον νὰ διήκωσιν ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου εἰς τὸν Παγασητικὸν καὶ νὰ περιλάβωσι κατὰ τὰνατολικά τὴν Εὐβοίαν, τὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον παρακειμένας νήσους καὶ τὰς Κυκλάδας. Ἡ δὲ οὕτως ὀριζομένη χώρα ἔμελλε νὰ καταστῇ κληρονομικὴ μοναρχία ὑπὸ Χριστιανὸν ἡγεμόνα, ἐκλεχθησόμενον ὑπὸ τῶν δυναστευόντων οἴκων τῶν τριῶν προστατῶν δυνάμεων, ἀλλ' οὐχὶ ἐξ αὐτῶν, τῇ συναινέσει τοῦ σουλτάνου, ὃν οὗτος ὄφειλε νὰ αναγνωρίσῃ ὡς ἐπικυρίαρχον, ἐπικυροῦντα τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων, ἀποτινόντων εἰς τὴν Τουρκίαν φόρον 1.500.000 γροσίων, ἀντιστοιχούντων πρὸς 750.000 δραχμῶν. Ἡ δὲ τοιαύτη διευθέτησις δυσηρέστησε τοὺς τε Ἕλληνας πολιτευτὰς καὶ τὸν Κυβερνήτην. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἠσθάνθησαν ἐπωδύνως τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης, ὁ δὲ Καποδίστριας ἀντέδρασε κατὰ τοῦ διορισμοῦ ξένου ἡγεμόνος πρὸς ἀντικατάστασιν ἑαυτοῦ, ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ σουλτάνος ἐδέχετο νὰ παραχωρήσῃ μόνον τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων. Ἄλλ' οὐχ ἦττον, ἂν μὴ ὑπῆρχον αἱ τουρκόφιλοι διαθέσεις τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ἐν Ἀγγλίᾳ λόρδου Aberdeen, τὸ πρωτόκολλον ἔμελλε νὰ ἐπιβληθῆ διὰ τῆς βίας εἰς τὴν Τουρκίαν, καὶ ἡ ἴδρυσις τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἔμελλε νὰποθῆ γεγονὸς τετελεσμένον. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ὁ Καποδίστριας ἐξετέλεσε τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀπὸ

μακροῦ ἀναβληθείσης συγκλήσεως τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως. Χάριν δ' ἐξασφάλισεως τῆς ἐκλογῆς πλειονοψηφίας εὐνοϊκῆς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπεχείρησεν ἐκλογικὴν περιοδείαν, καθ' ἣν ὑπῆρξε λίαν δημοφιλῆς. Πολλὰ διαμερίσματα ἐξέλεξαν αὐτὸν ἐκείνον ὡς ἀντιπρόσωπον· ὅτε δὲ τοῦτο ἐθεωρήθη παράνομον, ἐξελέχθησαν πολλοὶ πληρεξούσιοι, «καλοὶ Χριστιανοὶ», ὡς ἀπεκλήθησαν, λαβόντες γραπτὰς ὁδηγίας παρὰ τῶν ἐντολέων. Τὸ Μεσολόγγιον, ὕπερ ἐπρωτοστάτει πάντοτε ἐν τῷ ἀγῶνι ὑπὲρ ἐλευθερίας, διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς γελοιογραφίας ἐκείνης ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος, αἱ δὲ ναυτικαὶ νῆσοι, ὡς εἰκὸς, ἐψήφισαν ὑπὲρ τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἐκ δὲ τῶν ἔτι ὑπὸ τοὺς Τούρκους εὕρισκομένων ἐλληνικῶν χωρῶν, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, τῆς Χίου καὶ τῆς Κρήτης, ἦλθον πληρεξούσιοι, ὅπως ὑποστηρίξωσι τὸν Καποδίστριαν ἐν τῇ τετάρτῃ Ἐθνικῇ συνελύσει ἣτις συνῆλθε τῇ 11 Ἰουλίου 1829 ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ τοῦ Ἄργους. Συνέλευσις οὕτως ἐκλεχθεῖσα παρέσχε πλειονοψηφίαν πρόθυμον νὰ ἐκτελέσῃ τὰ ἐπιτάγματα τοῦ Κυβερνήτου. Καὶ δὴ ἔλαβε πλήρη ἐξουσίαν διαπραγματεύσεων μετὰ τῶν συμμάχων δυνάμεων· διώρισε δὲ ἕξ μέλη καὶ ἐξέλεξεν ἐκ καταλόγου ἐξήκοντα καὶ τριῶν ὑποψηφίων ὑποβληθέντος εἰς αὐτὸν τὰ λοιπὰ εἴκοσι καὶ ἓν μέλη τῆς νέας Γερουσίας, ἣτις ἔμελλε νὰντικαταστήσῃ τὸ Πανελλήνιον, ἀλλὰ μετὰ λίαν περιορισμένων δικαιωμάτων. Τὸ ὄνομα τοῦ Καποδιστρίου ὠρίσθη νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Ἐκεῖνος ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ πρῶτος καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ μόνος ἀνὴρ ὁ δικαιούμενος νὰ φέρῃ τὸν σταυρὸν τοῦ νεωστὶ ἰδρυθέντος τάγματος τοῦ Σωτήρος. Ἐν τῇ δὲ καὶ μόνον, τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἀποφάσεων τῶν συμμάχων, ἐπεφύλαξεν ὡς δικαίωμα αὐτῆς ἢ συνέλευσις, καὶ ἡ ἐπιφύλαξις αὕτη ἀπεδείχθη ὄπλον χρήσιμον ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Κυβερνήτου. Μία δὲ μόνη διαμαρτυρία ὑπεβλήθη, ἐπιστολὴ τοῦ Τσώρτς ἐναντίον τῆς φιλοσυγγενείας, μεθ' ἧς ὁ Καποδίστριας εἶχεν ἀναδείξει τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Αὐγουστίνον ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι, καὶ ἡ διαμαρτυρία αὕτη ἀπερρίφθη. Ὁ Καποδίστριας ἐφαίνετο εὐρισκόμενος εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ Μεττερνίχος, ὅστις εἶχεν ἐντελῶς ἀποδοκιμάσει τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἐθεώρει αὐτὸν ἀπαρασάλευτον.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν λῆξιν τῶν συνεδριάσεων τῆς συνελεύσεως ἐπερατώθη ὁ μακρὸς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων πόλεμος. Ἡ προχώρησις τῶν Ῥώσων πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν εἰ-

χεν ἀναγκάσει τὸν σουλτᾶνον νὰπομακρύνῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἅπαντα τὸν χρήσιμον αὐτοῦ στρατὸν, σῶμα δ' Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Ἀσλὰν βέην διετάχθη νὰ συνοδεύσῃ τοὺς ἔτι ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ παραμένοντας Τούρκους. Ἐπιστρέφων δ' ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Ἀσλὰν ὄφειλε νὰ διαβῇ τὴν τότε στενὴν δίοδον τῆς Πέτρας μετὰ τῆς Λεβαδείας καὶ τῶν Θηβῶν, τὰς ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ Θερμοπύλας τῆς Βοιωτίας, αἵτινες ἔκτοτε τελείως μετεμορφώθησαν διὰ τῆς ἀποξηράνσεως τῆς Κωπαίδος. Ἐκεῖ δ' εὔρε τὸν Ὑψηλάντην ἔτοιμον νὰ παρακωλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτοῦ, καὶ τῇ 12 Σεπτεμβρίου ὁ Ἀσλὰν ὑπέστη οὕτω δεινὴν ἤτταν ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος καὶ τοῦ Κριεζώτου, ὥστε τὴν ὑστεραίαν ὑπέγραψε συνθηκολογίαν, καθ' ἣν οἱ Τούρκοι ἐδέχθησαν νὰ ἐκκενώσωσι τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ δεσπόζοντος τοῦ Εὐρίπου φρουρίου Καραμπαμπᾶ. Οὕτω κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν τοῦ Φίνλαῦ «ὁ πρίγκιψ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ περατώσῃ τὸν πόλεμον ἐκείνον, οὗ κατήρξατο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Προῦθου».